

6. FEJEZET

SZLOVÁK NEMZETISÉG

Nyelvek ismerete, kétnyelvűség, attitűdök és nyelvi tájkép

TUSKA TÜNDE – UHRIN ERZSÉBET

1. A magyarországi szlovákok

A fejezet a magyarországi szlovák nemzetiség 21. századi szociolingvisztikai bemutatása. Több empirikus vizsgálat eredményeit foglalja össze, különös figyelmet fordítva a 2002–2003-ban Tótkomlóson 70 személlyel végzett kutatásra.

1.1. Etnogenezis

A magyarországi szlovákok története szorosan összefügg az egyes nyugati szláv törzsekből kialakult szlovák nép, és a Magyar Királyság történetével, melynek a szlovákság a létrejöttétől a részese volt. Szlovákok a mai Magyarország területén a 17. század végétől élnek. Tömeges letelepedésük a törökök kiűzése utáni időszakra, a 18. századra (1711–1740) tehető, amikor a szabad vallásgyakorlás és a jobb megélhetés reményében a történelmi Magyarország túlnépesedett északi megyéiből sokan kerestek itt menedéket. A három szakaszban zajló benépesítő migrációnak, mely közel két évszázadig tartó folyamat volt (17–19. század vége) egyformán volt tudatosan szervezett és spontán jellege (Gombos 1995; Kmet' 2012; Sirácky 1980, 1985).

Az elvándorló szlovákok eltávolodtak az anyanyelvi kultúra közegétől, annak kulturális centrumaitól. A magyarországi szlovák nyelvszigeteken a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején – a délföldi szlovákság kivételével – a szlovák nyelv és a kultúra kizárólag a népi kultúrában, a családi és faluközösségi kapcsolatokban és az egyházon belül élt tovább. Szlovák írásbeliség, megfelelő anyanyelvi iskolai oktatás, iskolán kívüli művelődés a legtöbb helyen egyáltalán nem létezett. A nagyobb nyelvszigetek (pl. Békéscsaba/*Békešská Čaba*, Tótkomlós/*Slovenský Komlós*) igyekeztek megőrizni és megtartani nyelvüket és kultúrájukat (Gyivicsán 1993: 25–28).

Az első világháború végéig a szlovákok a Kárpát-medencében egy országban éltek, a trianoni békeszerződés után több állam, köztük Magyarország lakosaivá váltak. A Magyar Királyság nemzetei közül az I. világháborút lezáró békeszerződések a legnagyobb arányú változást a szlovákok számára hozták: a magyarországi szlovákság Csehszlovákia megalakulásával államjogilag elszakadt nemzetalkotó etnikumától, mellyel ezer évig egy hazája volt. A teljes vertikumú kultúra kifejlesztéséhez és fenntartásához elégtelen létszámú, szétszórta élő, egymástól és az anyanemzettől is elszigetelt magyarországi szlovákság az anyanyelv és kultúra

megtartása szempontjából hátrányos helyzetbe került. Ezt fokozta, hogy az anyaországtól számottevő segítséget nem kaptak.

Történelmük során sok megrázkódtatás érte a magyarországi szlovákokat, melyek közül a legfájdalmasabb – a burkolt vagy nyílt magyarosító törekvések mellett – az 1946/48-as lakosságcsere volt. Ennek során több mint 95 ezer fő jelezte áttelepülési szándékát, végül a jelentkezőknek közel kétharmada, mintegy 60 ezer szlovák hagyta el Magyarországot (Kugler 1987, 2010/különszám: 33–47; Kugler–Gombos 2008: 340–344) köztük a nemzetiség legöntudatosabb képviselői. Az áttelepülés után a Magyarországon maradt szlovákság nem csupán létszámában fogyatkozott meg. Felbomlottak azok a több száz éves tradíciókra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek, amelyek a magyarországi szlovákság nyelvének, kultúrájának hordozói voltak. Nem szólva arról az érzékeny veszteségről, hogy az áttelepülés lehetőségével elsősorban az értelmiségiek éltek, valamint a lakosságcserevel járó – évtizedekig ható – családi, egyéni, emberi tragédiákról (Zsilák–Demmel szerk. 2020).

Az 1980-as évek végére a magyarországi szlovákok asszimilációja felerősödött. A rendszerváltás időszakában már új, kedvező jelenségek is tapasztalhatóak voltak (Kugler–Gombos 2008: 345–353).

1.2. Etnikai és nyelvi tudat

A magyarországi szlovákok az egységes szlovák anyaetnikumból úgy szakadtak ki, hogy azzal továbbra is egy államkeretben maradtak. Ez a tény meghatározó az etnikai és nyelvi tudatuk változásainak szempontjából. Az új hazát kereső szlovákságot eredeti szülőföldjükön, évszázadokon keresztül nagyjából ugyanazok vagy hasonló társadalmi és kulturális hatások érték, mint a vele együtt élő magyarságot. A szlovákokban valószínűleg már ekkor erős lehetett a magyar államisághoz való tartozás tudata. Egy részük a magyar nyelvvel is már jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben kapcsolatba került, és el is sajátította azt. Ez pedig a 19. század folyamán az egyes szlovák nyelvszigeteken – más okok mellett – a gyors asszimiláció feltételeit is könnyebben megteremtette. A letelepedett szlovákok rövidebb, hosszabb időn keresztül családi, kulturális és részben politikai kapcsolatot ápoltak, tartottak fent az északi etnikai területtel, s ezek a kapcsolatok bizonyos értelemben tompították, szűkítették az asszimiláció erőit, lehetőségeit. Az erős protestáns önértéknek, melyhez egyúttal egyfajta nyelvi tudat is párosult hasonló volt a hatása. A szlovák evangélikusság ugyanis a 16. század vége óta önálló egyházi, cseh liturgikus nyelvet használt, ami a magyarországi szlovák nyelvi hierarchiában előkelő helyet foglalt el (Gyivicsán 1993: 47–57).

1.2.1. A szlovák nyelv

A szlovák nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja, azon belül a szláv nyelvek nyugati ágához tartozik, de több vonása a déli és keleti szláv nyelvek fejlődését követi. Történelmi elődei az összláv makrodialektusok, majd az ószláv nyelvek, amelyekből az összes többi szláv nyelv is kifejlődött. Legközelebbi rokonai a cseh, a lengyel

valamint a felső és alsó szorb nyelv. Mindezek a nyelvek közel kölcsönösen érthetők és latin betűs írásmód jellemzi őket. A közös jellemzőik közé tartozik, hogy a hangsúly a szó egyik szótagjára rögzül. A szlovák, a cseh és a szorb esetében az elsők, a lengyelben az utolsó előtti helyen van.

Rudolf Krajčovič (1974) a szlovák nyelv létrejöttét az 5–6. századra teszi, a kialakulására vonatkozó migrációs-integrációs elmélete szerint a szlovák nyelv önálló szláv nyelv, sajátos ósszláv genézissel. Ósszláv alapja konvergens módon fejlődött, fokozatosan integrálódott egységes nyelvvé, miközben ősi, nyugati szláv és déli szláv jegyeit megőrizte, amelyek a szlovák nyelvjárások alapvető (nyugat- közép- és kelet-szlovák) tagolódásának alapját képezik (vö. Zsilák év nélkül).

A szlovák irodalmi nyelv fejlődésének következő periódusait különíti el a szakirodalom:

- írásbeliség előtti korszak (845 előtt)
- óegyházi szláv (ósszláv) írásbeliség (845–1000)
- latin nyelvű írásbeliség (11–15. sz.)
- cseh irodalmi nyelv használata (15–18. sz.)
- kísérletek a szlovák irodalmi nyelv megteremtésére (18–19. sz. első fele)
- 1843 az egységes modern szlovák irodalmi nyelv korszaka (Pauliny 1971; Blanár–Jóna–Ružička 1974).

A legújabb munkák három nagyobb nyelvfejlődési korszakot különböztetnek meg:

1. Prehistorikus korszak: a Nagymorva Birodalom előtti időszak (845-ig), a Nagymorva korszak (845–900), a Nagymorva Birodalom bukása utáni időszak (900–1000).
2. A szlovák irodalmi nyelv előtti írásbeliség régebbi korszaka (11–15. század) és újabb korszaka (16–18. század).
3. A szlovák irodalmi nyelv korszaka: a Bernolák-féle irodalmi nyelv időszaka (1787–1846),¹ a Štúr-féle irodalmi nyelv időszaka (1846–1852),² a reform korszak (1852–1863), a Matica slovenská korszaka (1863–1875),³ a túrócszentmártoni (*Turčiansky Svätý Martin* = ma *Martin*) korszak (1875–1918), a két világháború közötti korszak, a mai irodalmi nyelv korszaka (Krajčovič–Žigo 1992; Žigo a koll. 2004).

¹ A nyugatszlovák kulturális nyelv nem bohémizált változata képezte az alapját.

² A középszlovák kulturális nyelv északnyugati változatán alapszik. 1843-ban Ľudovít Štúr és munkatársai Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža megállapodtak a modern szlovák irodalmi nyelv kodifikációjáról. A Štúr-féle irodalmi nyelv elfogadását azonban pro és kontra éles viták követték. Az elfogadott módosításokat Martin Hattala és Michal M. Hodža végezték el 1852-ben.

³ A túrócszentmártoni (*Turčiansky Svätý Martin*) székhellyel alapított Matica slovenská irodalmi nyelv gondozásában betöltött szerepe az 1863–1875-ig terjedő időszakban (amikor is pánszláv tevékenység folytatásának vádjával a magyar hatóságok bezáratták) igen szerteágazó volt. Elsősorban az egységes modern irodalmi nyelv kodifikációját tartotta feladatának, amely követi a nyelv nagymértékű fejlődését, továbbá az irodalmi norma stabilizálását, valamint az új irodalmi nyelv fejlesztését (vö. Zsilák év nélkül).

A szlovákok, hasonlóan más szláv népekhez, az óegyházi szláv (ószláv) nyelvet tekintik első irodalmi nyelvüknek. Míg az ósszláv nyelvet nem dokumentálják írásos emlékek, az ószláv az első szláv írott nyelv, amelyet Konstantin, a Filozófus (Cirill) és Metód testvérek hoztak létre a Thesszaloniki-környéki macedón dialektus alapján. Az óegyházi szláv nyelv, a glagolita a görög ábécé kisbetűiből állt, melyet később tanítványaik leegyszerűsítettek és a görög ábécé nagybetűi alapján megalkották a cirill ábécét (módosítás után az oroszban ma is ábécéként használják). A görögkatolikus és pravoszláv ortodox hívők liturgikus nyelve a mai napig megőrizte az ószláv nyelv elemeit. A hittérítő testvérek Rastislav fejedelem kérésére 863-ban érkeztek Bizáncból a Nagymorva Birodalomba.

A Nagymorva Birodalom összeomlása után létrejött a magyar királyság, amelybe beépültek a szlovákok által lakott területek. A szlovák nyelv hosszú évekre csak „otthoni nyelvvé”, a családban használatos nyelvvé válik. Később az erőszakos magyarosítás évei következtek, ezt hivatott segíteni a Lex Apponyi néven ismertté vált 1907. évi népoktatási törvény.

1918-ban, az önálló Csehszlovákia létrejötte után, a szlovák lett a hivatalos és a tanítási nyelv, de a nyelvészek és politikusok törekedtek egy egységes csehszlovák nyelv létrehozására, ezért cseh szavak kerültek a szlovákba. 1940-ben azonban a Matica slovenská kiadta a szlovák helyesírás szabályait, cseh kifejezések nélkül. Purista mozgalom alakult ki a szlovák nyelv bohemizmusoktól való megtisztítása céljából.

1996-ban életbe lépett az államnyelvről szóló törvény a már önálló Szlovák Köztársaságban – a jogi norma szabályozza a szlovák nyelv használatát az intézményekben és a nyilvános kommunikációban (Krupa–Ondrejovič 2009: 109–137; Ondrejovič 2008).

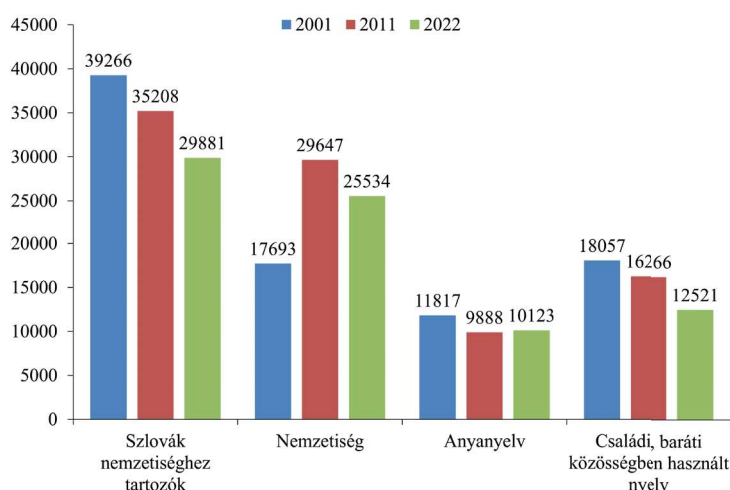
1.2.2. A magyarországi szlovák nyelvjárások és a mai nyelvi helyzet

A szlovák nyelvjárások sajátos jegyeik alapján három nagy csoportra oszthatók: nyugat-, közép- és kelet-szlovák nyelvjárásokra. A magyarországi szlovák nyelvjárások a történelmi Magyarországon belüli migráció következményeként jöttek létre. A 17. század végén és a 18. században szülőföldjétől délre költöző szlovákság a mai Szlovákia különböző részeiről származott, egymástól sokszor erősen különböző nyelvjárást beszélt, s a közös kulturális elemek mellett egymástól eltérő, táji jegyeket hordozó népi kultúrát hozott magával. A dunántúli szlovákság a nyugat-szlovák, a nógrádi, a Pest környéki és békési szlovákok a közép-szlovák nyelvjárást beszéltek, a bükk és a zempléni szlovák települések pedig mindmáig őrzik a kelet-szlovák nyelvjárást. Ezek azonban sajátos kevert típusú nyelvjárások, amelyek az új lakhelyeiken az egységes közösséggé formálódás folyamatában jöttek létre. A nemzetiségek által beszélt különböző tájnyelvek nem voltak képesek a folyamatos megújulásra, így szerepük a társadalmi kommunikációban jelentősen csökkent (Fügedi–Gregor–Király 1993; Gyivicsán 2003 II: 91–100, 101–106; Krajčovič 1988; Štolc 1994; Žiláková 1986, 2008: 49–91).

Ma a nyelvjárásokat inkább a 60 éven felüliek beszélik, a 30–50 éves korosztály többnyire csak érti. Gyermeküket azonban többen járatják szlovák iskolába vagy nyelvórára, ahol az irodalmi nyelvet tanítják. Az anyanyelv átörökítésében felértékelődött az iskola és az óvoda szerepe, megnőtt ezen intézmények felelőssége, mivel az otthonról hozott nyelvtudásra már nem lehet alapozni. Sokan használják a szlovák nyelvet munkájuk során (pl. iskolák, nemzetiségi önkormányzatok alkalmazottai), de a magánszférában a magyar nyelv az uralkodó. Az utóbbi években azonban a szlovák–magyar kétnyelvű nyelvhasználat közösségi színterei is egyre jobban funkcionálnak (Tuska 2022; Tuska–György 2022; Uhrinová 2008: 355–358; Zsilák 1991: 53–62, 2004).

1.3. Népszámlálási és becsült létszámadatak

A nemzetiségek mérésére több, de egyaránt pontatlan mutató létezik: a népszámlálási adatok, a nemzetiségi szervezetek és önkormányzatok becslései, valamint a nemzetiségi önkormányzatok választásán leadott szavazatok, szavazók, illetve 2006-tól a választási listákon, a nemzetiségi névjegyzékben regisztráltak száma.



1. grafikon

A szlovák nemzetiségre vonatkozó népszámlálási eredmények a KSH adatok alapján (2001–2022)

Forrás: KSH, 2001., 2011. és 2022. évi népszámlálási adatok, készítette a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (MSZKI, oslovma.hu)

A 2011-es népszámlálás összevont adatai alapján az ország népességének 6,5%-a (644 524 fő) tartozik valamelyik nemzetiséghez. Összehasonlítva a 2001. évi census adataival (3,2%, 314 060 fő), ez 145,6%-os növekedés (KSH 2014). A nemzetiségi kötődésre vonatkozó önkéntesen megválaszolható kérdésekre a 2022-es népszámlálás során a lakosság 86%-a válaszolt. A népszámlálási eredményeket azonban a nemzetiségek képviselői nem tekintik objektívnek, ezért fenntartással fogadják azokat. Véleményük szerint a magyarországi nemzetiségek jóval többen vannak, sokan nem

vallják be nemzetiségüket. Az okok összetettek (a közelmúlt történelmének traumái, félelem, előítéletek, belpolitika, szomszédságpolitika stb.), kifejtésük egy másik dolgozat tárgya lehetne. (A nemzetiségek népszámlálási adatainak elemzéséről bővebben, Mayer szerk. 2013).

A létszámkérdés minden nemzetiség érzékeny pontja, különösen az a magyarországi szlovákság esetében, hiszen ez a nemzetiség a politikában és a szakirodalomban kiérdemelte a leggyorsabban asszimilálódó magyarországi nemzetiség elnevezést (Fuhl 2002: 51). A 2022. évi census összevont adatai szerint a nemzetiséghez tartozás az anyanyelv és a családi baráti körben használt nyelv alapján a szlovákok alkotják Magyarországon a harmadik legnépesebb nemzetiségi közösséget. Az összevont népszámlálási adatok a magyarországi szlovákok számának drasztikusan csökkenését mutatják 2001 óta, mely szerint 2001-ben 39 266, 2011-ben 35 208, 2022-ben 29 881 szlovák élt hazánkban. Ez a tény elsősorban az anyanyelvi és a nyelvhasználati mutató csökkenésének az eredménye. A szlovák nemzetiségű lakosok száma országos viszonylatban viszont 2011-ig progresszíven növekszik, majd 2022-ben visszaesést mutat (1. grafikon). A magyarországi szlovákok esetében a nemzetiségi hovatartozás nincs összhangban az anyanyelvi bevallásokkal, a két mutató nem fedi egymást. A népszámlálások adatait figyelembe véve a nemzetiségi hovatartozás esetében emelkedő, az anyanyelvi bevallásokat illetően csökkenő tendencia figyelhető meg 2011-ig. A 2022 évi népszámlálás eredményei azonban a szlovák anyanyelvet vallók számában szerény (235 fős) növekedésről tanúskodnak.

A becült adatok a szlovákság vonatkozásában is jelentősen magasabbak a hivatalos népszámlálási adatoknál. Az Országos Szlovák Önkormányzat⁴ szerint 80–100 ezer a Magyarországi Szlovákok Szövetsége⁵ szerint 60 ezer szlovák él hazánkban. Ennek ugyanakkor ellentmond az önkormányzati és országgyűlési választásokon leadott szlovák szavazatok száma. A 2022. évi parlamenti választásokon a szlovák jelölt 1208 szavazatot kapott, 2018-ban 1245-öt. A szlovákoknak nem sikerült elérniük a kedvezményes nemzetiségi mandátumhoz szükséges szavazatszámot, mely 2022-ben 21 462, 2018-ban 22 424 szavazat volt, ezért mindkét választási ciklusban nemzetiségi szószóló képviselte/-li a nemzetiségi közösséget a parlamentben (Országgyűlési választások 2018, 2022). A 2019. évi önkormányzati választásokon a szlovák képviselőjelöltek 7321 érvényes szavazatot szereztek.

A szlovákokra vonatkozó 2011. évi népszámlálási adatokkal kapcsolatosan Benyó Pál (Beňo 2013) a létszámcsökkenés mellett a következő jelenségekre és tendenciákra mutat rá:

- a Szlovákiával szomszédos megyékben megnövekedett a szlovákok száma a szlovákiai bevándorlás következtében,
- megnőtt azoknak a szlovákoknak a száma, akik elhagyták az eredetileg szlovákok lakta falvakat, városokat, és az új környezetben kis szlovák diaszpórákat hoztak létre.

⁴ Az adat Hollerné Racskó Erzsébettől az OSZÖ elnökétől származik.

⁵ Az adat Ruženka Egyedová-Baránekovától a MSZSZ elnökétől származik.

A hazai szlovákok statisztikai-demográfiai mutatói azt jelzik, hogy az amúgy is előregedő összlakossághoz viszonyítva, előregedetebb. Jellemzően több a nő, mint a férfi. Statisztikus szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy az egyszerű reprodukció biztosításához szükséges gyermekszám van meg. A homogén házaspárok aránya alacsony (vö. Ando–Szűcs–Végh szerk. 2004; Gyivicsán 2003 II: 15–32; Homišinová 2003: 60–74).

A Magyarországon élő szlovákság azonban – annak ellenére, hogy létszáma a több mint 300 éves történelme során drasztikusan csökkent – napjainkig megőrizte szellemi és tárgyi kulturális örökségét, nyelvét, hagyományait, kultúráját.

1.4. Településszerkezet, központok

Területileg a szlovák népesség Békés, Komárom-Esztergom és Pest megyékben van jelen legnagyobb arányban, kétharmaduk e megyék településein található. A magyarországi szlovákok lakta, több mint száz, földrajzilag szétszórt település (1. térkép) hálózatában a legmarkánsabbak a délkelet-alföldi városok: Békéscsaba, Szarvas, Tótkomlós. A szlovák anyanyelvű, illetve nemzetiségű népesség szép számban lakik a fővárosban, további közel harmaduk vidéki városokban, kétharmaduk pedig községekben él.



1. térkép

Szlovákok lakta települések Magyarországon

Forrás: Bartalská 2001 (a térképet 2022-ben Juraj Majo dolgozta át)

1.5. Vallás, felekezeti struktúra

A magyarországi szlovákok több mint kétharmada evangélikus és kevesebb, mint egyharmada katolikus. Rajtuk kívül élnek a nyelvszigeteken görögkatolikusok, néhány evangélikus településen nagyobb számban baptisták, a pilisi katolikusok között pedig adventisták. A szervezett telepítések következtében a települések vallási összetétele viszonylag homogén, de vannak vallásilag vegyes települések is (vö. Gyivicsán 1993: 37–41; Gyivicsán–Krupa 1997: 29–34; Uhrinová 2004: 136–141).

Sajátos módon alakult az evangélikus szlovákság etnikai tudata. A 17. századi ellenreformáció támadásaival szemben, a vallási védelmi harc során erős protestáns öntudat alakult ki, mely egyúttal egyfajta nyelvi tudattal is párosult. A magyarországi szlovák evangélikusság ugyanis a 16. század vége óta a biblikus cseh nyelvet használta, s ez a rituális nyelv elkülönítette a vele több helyen együtt élő protestáns (lutheránus) némentségtől. A cseh Biblia és a *Tranoscius* (énekeskönyv) valamint a temetési énekeket magába foglaló cseh, ill. szlovák nyelvű *Funerál* az evangélikus szlovákok népi életének szimbólumává váltak (Tušková 2015: 175–183, 2021: 98–102). A szlovák katolikusokat a 18. század végétől szlovák nyelvű énekeskönyvekkel, ritkábban Bibliával és nyugat-szlovák nyelvjárásban írt szlovák tankönyvekkel látta el a szlovákiai katolikus egyház (Gyivicsán 2003 II: 123–130).

A magyarországi szlovákok történetében a nyelv fokozatosan háttérbe szorult az egyházi életben. Századunkban azonban újra rendszeressé váltak az országban az anyanyelvű istentiszteletek és misék. Az evangélikus hitéletben nyelvi változást is megfigyelhetünk, napjainkban nagyobb mértékben használatos a *bibličina*, a bibliai cseh nyelv mellett a nyelvjárás és a szlovák irodalmi nyelv is (vö. Tóth 2008: 326–335; Uhrin 2018: 314–331).

1.6. Oktatási, képzési struktúra

A magyarországi szlovák oktatás története a 18. századi migrációig nyúlik vissza. Az első szlovák telepések az újjáalakult helységekben hamarosan templomot és iskolát építettek, mivel pap és tanító is érkezett velük (vö. Bodonyi 1999; Demmel 2021: 59–73; Gyivicsán 2003 II: 76–85; Szabó 2021: 13–47; Szudová 2021: 74–97).

Az egyházi iskolák a különféle társadalmi-politikai nehézségek ellenére 1948-ig, az államosításukig működtek. 1949-ben az állami hatóságok a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségével közösen kezdték el megszervezni a szlovák iskolahálózatot, amelynek Magyarországon nem voltak hagyományai, mert nem létezett, és 1918-ig maga a szlovák nemzet sem rendelkezett vele. 1874–1875-ig működtek azonban szlovák általános iskolák és három gimnázium⁶ is a mai Szlovákia területén, amíg a magyar kormánykörök be nem záratták őket.

⁶ Túrócszentmártonban/*Martin*, Nagyrőcén/*Revúca* és a katolikus Znióvárálján/*Kláštôr pod Znievom* működtek ebben az időszakban szlovák középiskolák. De nem szabad megfeledkeznünk azonban a híres alföldi evangélikus gimnáziumról sem Mezőberényben (1802–1834), amelyet 1834-ben Szarvasra helyeztek át. Az iskolában európai műveltségű és tudású tanárok tanítottak, és főként alföldi és felvidéki diákok tanultak a történelmi Magyarországról. Ezekben a középiskolákban a tanítás nyelve a szlovák is volt, illetve szlovák nyelvet is tanítottak.

1948-ig szlovák tanítás a mai Magyarország területén csak az alsó tagozaton folyt. Ezekben a kezdetben egynyelvű szlovák iskolákban, a 19. század második felétől a különféle állami és egyházi szabályozások és rendelkezések, elsősorban a magyarosító törekvések következtében szlovák nyelven csak az olvasás, írás és hittan tantárgyakat tanították. A hittan tanítása az Alföldön a bibliai cseh nyelven írt egyházi irodalomra épült, amely a nyelvi hierarchiában sok éven át az első helyen állt, ezt követte a magyar nyelv, míg a szlovák nyelvjárássok az utolsó helyen álltak.

A magyarországi szlovák iskolarendszer 1949–1958 között épült ki. Ekkor jöttek létre a szlovák óvodák, általános iskolák, kollégiumok, gimnáziumok és kezdődött el a szlovák pedagógusok képzése. A tanítás/nevelés ekkor még szlovák nyelven zajlott. A következő meghatározó év a magyarországi szlovák oktatás történetében 1961, amikor egy miniszteri rendelet értelmében az egynyelvű nemzetiségi iskolákat kétnyelvűvé alakították át. Azóta a humán tárgyakat szlovákul, a természettudományokat pedig magyarul oktatják, az eredeti elképzelések szerint úgy, hogy a diákok szlovákul is megtanulják a szakkifejezéseket. A szlovák értelmiség számos képviselője 1961-et tekinti az asszimiláció felgyorsulása kezdeti évének.

A magyarországi szlovák iskolákban a szlovák iskolarendszer létrejötté és kiépítése után a Ludovít Štúr által kodifikált szlovák irodalmi nyelv lett a tanítás nyelve. Az iskolában a gyerekek a kezdetektől sem az anyanyelvükön tanultak, hiszen a tanterv tudomást sem vett az egyes települések valódi anyanyelvről, a település-nyelvjárásokról. A tanárok döntő többsége nem is támogatta az iskolában, órákon való használatát. A dialektusokat a múlt század 50-es és 60-as éveiben közösségi szinten még beszélték Erre a tudásra lehetett/kellett volna az iskolai oktatásban építeni. A magyarországi szlovák nyelvjárásokkal való ismerkedést először az 1997-ben életbe lépő NAT, illetve az Irányelvek a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásáról című jogszabály írja elő kötelező érvénnyel. Igaz a nyelvjárásokat már a tanulók, de a szüleik többsége sem ismeri, a kultúrtörténet, nyelvtörténet és nemzetiségi identitástudat szempontjából mégis fontos, hogy az oktatás részévé vált.

Napjainkban Békéscsabán, Sátoraljaújhelyen, Szarvason és Tótkomlóson működik kétnyelvű szlovák–magyar általános iskola, Békéscsabán az általános iskola mellett gimnázium is. A budapesti, szintén komplex oktatási intézmény az alsó- és középfokú oktatásban egyaránt az egynyelvű szlovák oktatásra törekszik. Ezen kívül 25 nyelvoktató általános iskolában, a szarvasi Vajda Péter Evangélikus Gimnáziumban tanulhatnak szlovákul az érdeklődők, és 40 óvodában ismerkedhetnek a gyerekek a nyelvvel és szlovák kultúrával.⁷ A szlovák és kétnyelvű iskolák, a sátoraljaújhelyi kivételével a tanulói létszám növelése érdekében és a szlovák nyelvi alapok elsajátítása céljából fokozatosan saját óvodákat hoztak létre. A kezdeményezés pozitív fogadtatását jelzi, hogy a szülők az óvodások többségét a nemzetiségi iskolákba íratják be.

⁷ Köszönjük a statisztikai adatokat az Országos Szlovák Önkormányzat (OSZÖ) oktatási referensének, Lázár Erikának.

Hasonlóan pozitívan értékelhetjük a 0. évfolyam bevezetését a budapesti iskolában, a szlovákiai vendégtanárok alkalmazását, a korszerű tankönyvek megjelenését, a népismeret tanítását, a különféle ösztöndíjakat, a rendszeres és gyakori anyaországi táborkat, kirándulásokat és még folytathatnánk az oktatást támogató intézkedések sorát (vö. Demmel–Tušková szerk. 2021; Szabóová Marloková 2021: 101–116; Tušková–Uhrinová 2021: 177–234; Uhrinová 2016: 43–55).

A szlovák családok döntő többsége hazánkban nem – vagy csak részben – képes továbbadni gyermekeiknek nyelvi, kulturális örökségét így az oktatási intézményekre hárul az a feladat és felelősség, hogy

- elsajátíttassák tanulóikkal elődeik nyelvét,
- őrizték, ápolják, fejlesszék a szlovák hagyományokat és kultúrát,
- kialakítsák a származástudatot,
- és a tudatosan vállalt értéként kezelt kettős kötődést és kétnyelvűséget.

A szlovák nemzetiség és nyelv fennmaradásában ezért döntő, meghatározó szerepe van a pedagógusoknak és oktatási intézményeknek. Szükséges hangsúlyozni azonban, hogy az iskola egyedül nem képes eleget tenni a társadalmi elvárásoknak. Kevés, ha a tanuló csak itt találkozik a szlovák nyelvvel, hagyományokkal, kultúrával, vagyis a szlovák nemzetiségi léttel. Az iskola hatását kell hogy erősítsék, minél sokoldalúbban és folyamatosan az egyéb nemzetiségi intézmények és szervezetek. E mellett az iskola falain kívül is rendszeresen tapasztalniuk kellene a tanulóknak, pedagógusoknak és szülőknek, hogy a többségi magyar környezetük is, támogatja, értéként kezeli, elfogadja és igényli azt a máságot, amit ők képviselnek.

A szlovák oktatás területén az elmúlt években komoly változások mentek végbe, melyek igen ellentmondásos helyzetet és tendenciákat eredményeztek. A rendszerváltozás után egyrészt folyamatosan és drasztikusa csökkent a nyelvoktató iskolák, így a szlovákul tanulók száma (1. táblázat), másrészt az új oktatáspolitikai dokumentumoknak⁸ köszönhetően jelentős tartalmi és szervezeti változások léptek életbe. A szlovák iskolák helyzetének javítása és a gyermeklétszám növelése érdekében az Országos Szlovák Önkormányzat (*Celoštátna slovenská samospráva*) élt a nemzetiségi törvényben megfogalmazott jogi lehetőséggel, mely a nemzetiségek számára biztosítja a kulturális autonómia megteremtése céljából saját iskolák, intézmények működtetését. 2004-től fokozatosan átvette saját fenntartásába az iskolákat. Az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásában működik a békéscsabai, budapesti, sátoraljaújhelyi, szarvasi és tótkomlói iskola.

Az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásában működő kétnyelvű iskolák és a budapesti iskola helyzete stabilizálódott, tárgyi feltételeik lényegesen javultak. A nemzetiségi oktatást támogató hazai és szlovákiai intézkedéseknek és belső innovációnak köszönhetően a diákok száma is fokozatosan emelkedik.

⁸ Nemzeti alaptanterv és a Kisebbségi oktatás és nevelés irányelvei, melyeket később többször módosítottak.

1. táblázat
Szlovák iskolák⁹ és szlovákul tanuló diákok száma. Forrás: OSZÖ, MSZKI

| Tanév | 1987/1988 | 2015/2016 | 2021/2022 |
|----------------------|------------|-----------|-----------|
| Ált. iskolák száma | 75+5 | 32+5 | 25+5 |
| Tanulók száma | 6916+695 | 2715+953 | 2580+908 |
| Gimnáziumok száma | 2 | 2 | 2 |
| Középiskolások száma | nincs adat | 94 | 137 |

Ugyanez mondható el a települési nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott három iskoláról.¹⁰ Nem hallgathatjuk el azonban, hogy a nemzetiségi iskolákra is jellemző sőt, hatványozottan a magyarországi oktatás kritikus helyzete, a túlzott központosítás, gyakori változások, mindenekelőtt a pedagógushiány. Ezt a tendenciát támasztja alá a nagyon alacsony hallgatói létszám a szlovák nemzetiségi pedagógusképző intézményekben, melyen egyelőre nem változtatott a közelmúltban bevezetett, mindenképpen dicséretes tanárképzést támogató ösztöndíjrendszer.

Ma Magyarországon három felsőoktatási intézményben tanulhatnak az érdeklődők szlovák nyelvet, irodalmat és kultúrát, s vehetnek részt szlovák pedagógusképzésben. Ezek a következők: Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Szláv és Balti Filológiai Intézet (Budapest); Gál Ferenc Egyetem, Nemzetiségi és Idegennyelvi Tanszék (Szarvas); Szegedi Egyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék (Szeged). A végzős középiskolások a szlovákiai egyetemeken is folytathatják tanulmányaikat ösztöndíjasként.

A nyelvoktató iskolák mellett a felsőoktatás a magyarországi nemzetiségi oktatás legérzékenyebb területe, elsősorban az alacsony hallgatói létszám miatt (vö. Tušková 2016; Uhrinová 2012: 10–12, 2016: 48–50).

1.7. Politikai és kulturális önszerveződési adatok 1989 óta

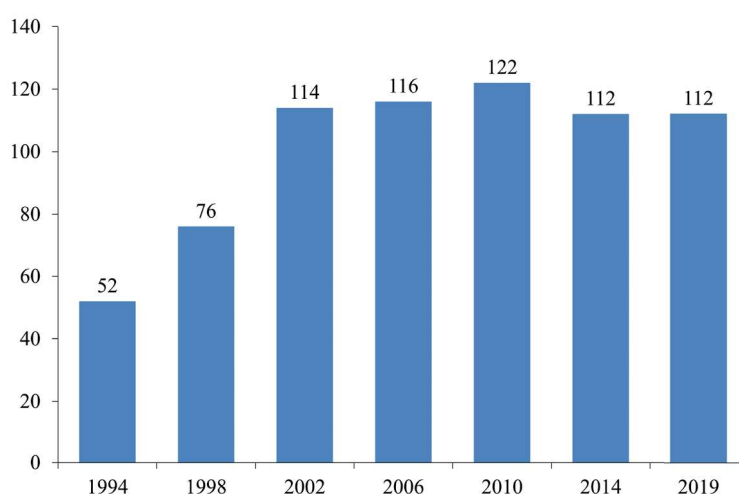
A magyarországi szlovákok társadalmi életében jelentős változásnak tekinthetjük a rendszerváltozás éveit. A közösségi asszimilációba, a szlovák–magyar nyelvcserebe a történelme során többször csendesen beletörődő nemzetiség aktivitása a nyolcvanas évek végén hihetetlen mértékben megnőtt. A szlovákok sorra hozták létre új szervezeteiket, intézményeiket, később önkormányzataikat. A változások jogi alapját *A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi törvény* teremtette meg, mely a későbbiekben is bizonyíthatóan jól ösztönözte a nemzetiségek öntevékenységét. A törvényt többször módosították, míg elkészült a jelenleg hatályos *A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi törvény*¹¹ melyet szintén folyamatosan változtatnak, kiegészítenek.

⁹ Szlovák nyelvoktató iskolák (75, 32, 25) + egynyelvű, illetve kétnyelvű szlovák iskolák (5) és tanulók száma.

¹⁰ Mátraszentimrén, Mogyorósbányán és Nézsán a települési nemzetiségi önkormányzatok az iskolák fenntartói.

¹¹ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.TV>

A szlovák nemzetiségi önkormányzatok száma az 1994–2019-es időszakban több mint kétszeresére nőtt (2. grafikon). Az első választási ciklusban 52 szlovák önkormányzat működött, 2019-es nemzetiségi önkormányzati választásokon 112 képviselőtestület alakult Magyarországon. 1995. márciusában megválasztották az 53 tagú Országos Szlovák Önkormányzatot, 1996. tavaszán megalakult a fővárosi szlovák önkormányzat (*Budapeštianska slovenská samospráva*), majd fokozatosan létrejöttek a megyei önkormányzatok Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megyében.



2. grafikon

A szlovák önkormányzatok száma 1994–2019 között Magyarországon

Forrás: MSZKI

Az önkormányzatok tevékenységének is köszönhetően eddig soha nem látott mértékben aktivizálódott a szlovák nemzetiség kulturális élete vidéken és a fővárosban egyaránt. Nincsen olyan falu, város vagy budapesti kerület, ahol legalább évente egyszer ne rendeznének valamilyen nagyszabású kulturális programot. A képviselőtestületek támogatják a helyi szlovák oktatást, anyanyelvi hitéletet a népi együttesek működését, falunapokat, fesztiválokat szerveznek, kiadványokat, folyóiratokat, adnak ki stb. Az önkormányzatok új feladatként intézményeket is fenntartanak, ezek főként falumúzeumok, néprajzi gyűjtemények, de van ahol átvettek már iskolákat is (vö. Homišinová–Uhrinová–Ondrejovič 2013; Uhrin 2009: 6093–6094).

Az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásában 13 intézmény működik:

- *Ludové noviny* hetilap (az alapítás éve 1957, az elődje *Naša sloboda*, 1949), <http://www.luno.hu/>¹²
- *Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (az alapítás éve 1990) <http://vusm.slovaci.hu/>

¹² A tanulmányban szereplő web és facebook oldalak érvényességét 2023. december 6-án ellenőriztük.

- *Slovenské divadlo Vertigo*/Vertigo Szlovák Színház (az alapítás éve 1997), <https://divadlovertigo.hu/>
- *Ústav kultúry Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákok Kulturális Intézete (az alapítás éve 2003, korábban Szlovák Közművelődési Központ), <https://slovakultura.hu/>
- *Knižnica a dokumentačné centrum Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákok Könyvtára és Dokumentációs Központja (az alapítás éve 2003, korábban Szlovák Dokumentációs Központ), <http://sdc.slovaci.hu/>
- *Pedagogické metodické centrum Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákok Pedagógiai Módszertani Központja (az alapítás éve 2003).
- *Verejnoprospešná nadácia za Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákokért Közhasznú Alapítvány, (az alapítás éve 2008), <http://www.mszzs-ka.hu/>
- *Nezisková verejnoprospešná spoločnosť s ručením obmedzeným pre služby a zúžitkovanie nehnuteľnosti SlovakUm, obchodná spoločnosť CSSM*/SlovakUm Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Non-profit Közhasznú Korlátolt Felelősségű Társaság (Kft., az alapítás éve 2015, korábban Legátum, 2006, cégbíróságon bejegyezve 2009).
- *Budapeštianske slovenské odborné kolégium*/Budapesti Szlovák Szakkollégium, (az alapítás éve 2018), <http://www.odbornekolégium.hu/>
- valamint a békéscsabai <https://szlovak-bcs.edu.hu/>, budapesti <https://szlovak-bp.edu.hu/>, szarvasi <http://www.szlovak-szarvas.edu.hu/>, sátoraljaújhelyi <https://szlovak-sujhely.edu.hu/> és tótkomlói <https://tkszlovakiskola.edu.hu/> iskolák.

Ezen intézmények többsége már a kulturális autonómia jegyében jött létre, s jelentős szerepet töltenek be a magyarországi szlovák nemzetiség hagyományainak, kultúrájának, tárgyi és szellemi örökségének a megőrzésében, fejlesztésében.

A szlovák önkormányzati rendszer – annak ellenére, hogy a testületek sokáig keresték a helyüket és működési lehetőségeiket – nagymértékben járult/járul hozzá a szlovákok önszerveződéséhez, a közösség életében bekövetkezett más pozitív változások mellett a szlovák nyelvhasználat terjedéséhez is Magyarországon. A szlovák nyelv megőrzése prioritást élvez ugyanis az önkormányzatok és intézményeik többségének a tevékenységében.

A civilszervezetek, egyesületek, szintén lehetőséget biztosítanak a szóbeli és írásbeli szlovák nyelvű kommunikációra. Napjainkban, hazánkban négy országos hatáskörű szervezet működik. Közülük a legnagyobb hagyományokkal, az első országos társadalmi és kulturális szervezet, a *Zväz Slovákov v Maďarsku*/Magyarországi Szlovákok Szövetsége (<http://www.zsm.hu>) rendelkezik, mely 1948-ban alakult. A Szövetségnek az egyes régiókban helyi tagszervezetei vannak/voltak. A rendszerváltozás után közülük több önálló szervezetként regisztráltatta, jegyeztette be magát a cégbíróságon. A Szlovák Szövetség sokoldalú, minden korosztályt megszólító, programokban gazdag tevékenysége napjainkban is jelentős (vö. Gyivicsán 1980; Fuhl 2010: 15–16).

Az önállósodott, volt szövetségi tagszervezetekből 2004-ben alakult meg először a *Združenie dolnozemských slovenských organizácií*/Alföldi Szlovák Szervezetek Szövetsége majd az *Únia slovenských organizácií v Maďarsku–združenie!* Magyarországi Szlovák Szervezetek Uniója/Egyesülete <https://www.facebook.com/uniaslovakov.szlovakunio/> tótkomlói székhellyel. Jelenleg összesen 17 tagszervezetük van az ország minden szlovákok által lakott régiójából. Működési területük 8 megyére és a fővárosra terjed ki. Az Országos Szlovák Önkormányzat közgyűlésében jelöltjeik alkotják a többséget, és az elnököt is e szervezet adta.

1989-óta sikeresen működik a *Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku!* Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete <https://hu-hu.facebook.com/maszfisz/>. Alapcélja a magyarországi szlovák nemzetiségű fiatalok érdekvédelme. Céljai közé tartozik továbbá a szlovák kulturális tradíciók fiatal generációkkal való megismertetése, hagyományainak progresszív megőrzése, a szlovák nyelv ápolása és fejlesztése, a szlovák nemzetiségű fiatalok egyéni és közösségi jogérvényesítésében való közreműködés. Az egyesület kiemelt feladatának tartja Magyarország és a Szlovák Köztársaság (*Slovenská republika*) közötti kulturális és társadalmi együttműködés elősegítését (Kunovac 2013: 8–9).

A *Slovenský spolok Identita*/Identita Szlovák Egyesület <https://identita.hu/> a legfiatalabb magyarországi szlovák szervezet, 2011-ben alakult. Az egyesület célja és feladata a szlovák nyelv ismeretének, a vallási és kulturális hagyományoknak az ápolása és átörökítése. A szervezet legfőbb célkitűzése a fiatalabb korosztály és a középgeneráció bevonása a magyarországi szlovák közéletbe. Az Identita pár év alatt országos szervezetté nőtte ki magát, a nemzetiségi önkormányzati választásokon önálló országos listát tud állítani.

Az országos egyesületeken kívül szükséges és illik megemlíteni a tartalmas munkát végző regionális és helyi szervezeteket, klubokat, köröket, szakköröket, melyek a magyarországi szlovákok társadalmi és kulturális életének aktív és nélkülözhetetlen szereplői.

2. Tótkomlós – a kutatott település

Tótkomlóst 1746-ban szlovák evangélikus telepesek alapították, akik a 18. század elején a történelmi Magyarország északi megyéiből – a mai Szlovákia területéről menekültek az Alföldre – a növekvő jobbágyterhek, a túlnépesedés és a válásüldözés elől (Komlós-puszta, mely a komló szóból származik 1415 óta ismert). „Tót-Komlós” településnév 1746 óta létezik, amikor az 1742-ben Szentandrásra (ma: Békésszentandrás) települt szlovákok 1746-ban áttelepültek a Szentandráshoz hasonló szintén Rudnyánszky József birtokához tartozó Komlós pusztára és megalapították a községet. Tótkomlós azonban nem egy egyszeri betelepülés nyomán született meg, illetve újjá, hanem a szlovák telepesek kisebb-nagyobb csoportjainak egymást követő letelepedése eredményeként. A „honfoglalók” másik csoportja már Békésszentandrás érintése nélkül érkezett meg Komlóra, közvetlenül Nógrád,

Pest megyéből, illetve Szarvasról (vö. Gombos 1996, 2008: 23–28). Tótkomlós lakossága a szlovák északi nyelvterület nem egyetlen vidékéről származik, hanem a közép-szlovák nyelvjárások déli csoportjaiból indult el déli irányba – esetenként átmeneti tartózkodási helyek közbeiktatásával és jutott el végleges lakóhelyére, Tót-Komlóstra. Tótkomlós mai szlovák nyelvjárása – hasonlóképpen, mint az írott emlékek – hűen megőrizte e többféle nyelvjárási területről való származás nyelvi/nyelvjárási jegyeit.

A tótkomlói szlovák evangélikus közösségnek nyelvi magatartásformáit és nyelvi értékeit nagymértékben befolyásolta az evangélikus egyház nyelve a cseh *Králici Biblia* nyelve, amely a 16. század végétől a szlovák evangélikusok liturgikus és irodalmi nyelvévé vált. A latin mellett ezen a nyelven oktattak a szlovák evangélikus iskolákban is. Az evangélikus szlovákok *beszélt szlovák nyelve, a nyelvjárás* és a *cseh egyházi nyelv* között sajátos hierarchia alakult ki, normatív nyelvváltozatnak a bibliai cseh nyelvet a *bibličtinát* tartották (bővebben: Gyivicsán 1996; Zsilák 1996).

Tótkomlóson 1947-ig, a magyar–szlovák lakosságcsere lebonyolításáig, a szlovák kultúra meghatározó szerepet töltött be úgy a közösség kulturális életében, mint a mindennapi társadalmi kapcsolatokban, hétköznapi életében. E sokoldalúan rétegzett és gazdag tartalmú szlovák nyelvű kultúra jelen volt a kultúra mindhárom alaprétégében: a népi az egyházi és a magas kultúrában. A polgári (elit) kultúra befogadói és hordozói, művelői és közvetítői elsősorban a középparaszti és iparos rétegek voltak. A funkcionálisan gazdagon differenciált szlovák nyelv ma is él Tótkomlóson, bár több területen – elsősorban az egyházban és a családban – jelentősen visszaszorult. Továbbá nem egyenlő arányban vált aktív hordozójává minden generáció és társadalmi réteg.

A tótkomlói szlovák nyelvjárás jellemzését, egyben az anyaország közép-szlovák nyelvjárásaihoz való viszonyának elemzését Pavol Ondrus (1956) munkái tartalmazzák. A tótkomlói szlovák dialektust rögzíti a Magyarországi szlovák nyelvjárások atlasza is (Fügedi–Gregor–Király 1993). A nyelvjárás sajátos voltának – a kevert típusú nyelvjárás problematikájával Király (2000) tanulmánya foglalkozik. Ugyancsak Király (1965) szentel figyelmet a tótkomlói szlovák nyelvű írásbeliség emlékeinek. A tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződését és a metaforikus kifejezésmód néhány típusát a tótkomlói szlovák nyelvben Zsilák (1996: 363–372, Žiláková 2000: 91–101) elemzi. Gyivicsán (1996) Tótkomlós etnokulturális változásaival foglalkozik, a nyelv-kultúra-közösség kapcsolatrendszerét tárja fel.

A szlovák nyelv és kultúra megőrzését, továbbfejlesztését hivatott napjainkban szolgálni az 1948-ban megalapított szlovák általános iskola, az 1949-ben több kultúracsoporthoz (tánc-, színjátszó-, dalkör stb.) fúziójának eredményeként létrejött Tótkomlói Népi Együttes, az 1970-es évek elején megalakult Ifjúsági Fúvószenekar, valamint iskolai utánpótlás együttese az 1991-ben alakult Harmónia. 1987-től működik a Komlói Szlovákok Szervezete, de a Magyarországi Szlovákok Szövetségének 1945 óta folyamatosan van helyi szervezete a településen. A szervezetnek jól

működő Szlovák Klubja is van. Tótkomlóson 1994-ben jött létre a szlovák nemzetiségi önkormányzat és 2004-től működik a Magyarországi Szlovákok Kulturális Intézetének Regionális Központja.

A városban több néprajzi gyűjtemény is található, melyek közül a legjelentősebbek az 1972-ben megnyílt Szlovák Tájház, az 1985-ben felépített Tanyamúzeum, de több magánember is rendelkezik Tótkomlóson értékes gyűjteménnyel.

Két költője is van a településnek Számuel Pál (*Pavol Samuel*) és Antal György (*Juraj Dolnozemský*) akik önálló szlovák nyelvű verseskötetekkel jelentkeztek. Hrivnák Mihály író, újságíró szintén szlovák nyelven jelentetett meg novellákat, regényeket, tanulmányokat. Závada Pál Jadviga párnája és Milota című művei a tótkomlósi szlovákságnak állítanak szépirodalmi emléket.

Az 1993 óta havonta megjelenő *Komlósi Hírmondó* rendszeresen tartalmaz szlovák mellékletet is, a városi televízió is rendszeresen sugároz szlovák nyelvű műsorokat.

Tótkomlós 1993-ban városi címet kapott. A 2001. évi népszámlálás adatai alapján a településen 6 547-en éltek, szlovák nemzetiségűnek 1 159-en, szlovák anyanyelvűnek 1 175-en vallották magukat. Tótkomlós szlovák lakosságának a szlovák szervezetek, önkormányzat által becsült létszáma azonban a népszámlálási adatokat jóval meghaladja. Szerintük a népesség kb. 30–35%-a szlovák, ill. szlovák származású. A 2011-es népszámlálás során a szlovák nemzetiséget megjelölők száma a tíz évvel korábbihoz képest több mint 100-zal nőtt. Ez azt jelzi, hogy a nemzetiségi hagyományokhoz, kultúrához, a szlovákság hazai örökségéhez való kötődés egyre többek számára fontos. A 2022-es census eredményei azonban drasztikus csökkenést mutatnak a szlovákságra vonatkozó minden mutató tekintetében (2. táblázat).

2. táblázat

Tótkomlós város népszámlálási adatai 2001, 2011 és 2022-ben

Forrás: KSH, 2001., 2011. és 2022. évi népszámlálási adatok, készítette az MSZKI

| Cenzus éve | 2001 | 2011 | 2022 |
|--|------|------------|------|
| Teljes népesség lakosság | 6547 | 6016 | 5344 |
| Szlovák nemzetiséghez tartozók – összevont adatok | 1159 | 1292 | 654 |
| Anyanyelv | 1175 | 830 | 303 |
| Szlovák kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődnek | 1370 | nincs adat | 553 |
| A nyelvet családi, baráti körben rendszeresen használja | 1146 | 970 | 345 |

A Tótkomlósi Szlovákok Szervezete és a nemzetiségi önkormányzat vezetői komoly segítséget nyújtottak a következő alfejezetben bemutatott kutatásban. A terepmunka során egyértelmű pozitív fogadtatást, nagyfokú segítőkészséget

tapasztaltunk úgy a szlovákság hivatalos képviselői (nemzetiségi önkormányzat, szlovák szervezet, iskola) mint az interjúalanyok körében (Tótkomlós jelenéről bővebben lásd <https://www.totkomlos.hu/>).

3. Az NKFP kutatás

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, az ELTE BTK Magyar Nyelvi Tanszéke és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének közös kutatása alapján A nyelvi másság dimenziói: *A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című NKFP 5/126/2001 sz. projektum keretében végeztük a tótkomlói szlovák nyelvhasználatot elemző alapkutatást. A projektum vezetői és kidolgozói Bartha Csilla és Borbély Anna voltak. A kutatás empirikus kérdőíves módszerrel történt, de szerepet kaptak benne más szociolingvisztikai módszerek is, mint pl. a részt vevő megfigyelés és dokumentumgyűjtés stb. A kutatási eredmények a nyelvválasztás, kódváltás, kétnyelvűség, nyelvjáráshoz fűződő viszony, nyelvi attitűdök, sztereotípiák témakörében mutatnak összefüggéseket (Tóth–Tušková–Uhrinová–Žiláková 2005: 240–324; Tóth–Tuska–Uhrin–Zsilák 2005: 235–266, 2010a: 109–148, 2010b: 107–149).

3.1. A megkérdezettek általános jellemzése

A 70 fős minta rétegzettségének és a kérdőív 142 kérdésének összeállítása Bartha Csilla és Borbély Anna projektvezetők koncepciója szerint történt (Bartha–Borbély 2001, 2006). A kutatásban részt vevők kiválasztásában a szlovák nemzetiségi önkormányzat és a Komlói Szlovákok Szervezete volt segítségünkre. A kérdőívet szlovákra Zsilák Mária fordította le. A kutatócsoport tagjai: Tóth Sándor János, Tuska Tünde, Uhrin Erzsébet, Zsilák Mária voltak, akik a terepmunkát 2003. decemberében és 2004. januárjában végezték el. A településre vonatkozó adatok egy részét 2023-ban frissítettük, aktualizáltuk. A szlovák nyelvű kommunikáció és kérdőív az interjúalanyok nagy többségénél nem okozott gondot, néhány fogalmat kellett magyarra fordítanunk (pl. állampolgárság, nemzetiség). A fiatalabb korosztály képviselői többször magyarul válaszoltak a kérdéseinkre, a passzív nyelvtudást azonban esetükben is tapasztaltuk.

A nevét valamennyi adatközlő elárulta, ebből arra következtethetünk, hogy már nem félnek nyilatkozni. A nevüket legtöbbször szlovákul adták meg, ezzel is demonstrálva a nemzetiséghez való tartozást. Utalva továbbá arra, hogy rendszeresen használják mindkét változatot (a személyneveket érzékeny adatként kezeljük).

Az alapkutatásban a megkérdezettek 48,6%-a (34 fő) nő, 51,4%-a (36 fő) férfi, Tótkomlóson született 85,5% (59 fő), máshol 13% (9 fő), külföldön 1,4% (1 fő), de ők is több mint tíz éve élnek a településen. 20–40 év közötti az adatközlők 22,9%-a (16 fő), 41–60 közötti 48,6% (34 fő), 61–85 közötti 28,6% (20 fő). A minta enyhén torzít, mivel a nemzetiségi aktivitás és jövő szempontjából a legmeghatározóbb réteg a közép és fiatal korosztály felülreprezentált. A természetes populációban az

idősebb korosztály a legnépesebb. Mindig Tótkomlóson élt 75,8% (50 fő), hosszabb-rövidebb ideig másutt is 24,2% (16 fő). Az interjúalanyok 44,3%-ának (31 fő) alapfokú, 41,4%-ának (29 fő) középfokú, 14,3%-ának (10 fő) felsőfokú a végzettsége. A városban összességében több diplomás él, ők főként pedagógusok, a humán értelmiség képviselői. A kutatás során szerzett személyes tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy az idősebb korosztály képviselői közül sokan az egyházi iskolákban – alapfokon – az írás-olvasást és a hittant tanulták csak szlovákul, mivel 1948-ig nem volt kiépített szlovák iskolahálózat Magyarországon. A közép- és fiatal generáció tagjai között többen vannak, akik a helyi szlovák iskolát végezték el és a békéscsabai szlovák gimnáziumot. Főiskolán, egyetemen szlovákot csak a leendő pedagógusok tanultak, tanulhattak, mivel a felsőfokú képzésben máig is csak erre van lehetőség Magyarországon (vö. Gyivicsán 2003 II: 76–85; Maruzsová-Šebová 2000: 61–63; Tušková 2016: 35–49; Uhrin 2004: 114–143).

A tótkomlósi szlovákok evangélikus vallásúak, a megkérdezettek 96,8%-a (60 fő), 3,2%-uk (2 fő) katolikus. Templomba kevesen, illetve ritkán jártak, melynek fő oka az volt, hogy 2003–2004-ben nem volt szlovákul tudó papjuk, s hogy ritkán voltak szlovák nyelvű istentiszteletek. Például: *Naši kňazi, žiaľ, nevedia po slovensky, len po maďarsky* (Papjaink, sajnos nem tudnak szlovákul, csak magyarul).¹³ Ez érzékenyen érintette a tótkomlósi szlovákságot, mivel a múltban általában volt szlovákul beszélő lelkészük.

A település jelenlegi (2024-ben) evangélikus lelkésze beszéli a szlovák nyelvet, így minden vasárnap a magyar nyelvű istentisztelet előtt van szlovák nyelvű szertartás is. A gyülekezet neve is kétnyelvű Tótkomlósi Evangélikus Egyházközösség/*Evanjelický cirkevný zbor a.v. v Slovenskom Komlóši*.

A megkérdezettek 88,2% (60 fő) otthon tanult meg szlovákul, 11,8% (8 fő) az óvodában, iskolában. Ebből az adatból arra következtethetünk, hogy az interjúalanyoknak a helyi szlovák nyelvjárás az anyanyelvük, mivel azt részben vagy egészben, de már a gyerekkorukban elsajátították. A magyar nyelvet is otthon tanulták meg az adatközlők közül sokan, 61,2% (41 fő), a többiek az óvodában, iskolában, 38,8% (26 fő). Az adatokból azt feltételezhetjük, hogy a megkeresett 70 személy kb. egyharmada nőtt csak fel egynyelvű szlovák családi környezetben, kétharmaduk már valószínűleg kisgyerek kora óta áll kapcsolatban a magyar nyelvvel, s azóta *kétnyelvű* valamilyen módon.

A következő kérdések megválaszolása előtt fordítanunk, illetve tisztáznunk kellett több esetben a fogalmakat. Főként az idősebbek és a kevésbé iskolázottak nem értették szlovák nyelven, illetve néhányan nem tudják a különbséget az állampolgárság, nemzetiség között. Magyar állampolgárságú 98,6% (69 fő), egyéb 1,4% (1 fő). Szlováknak tartja magát 69,6% (48 fő), szlováknak és magyarnak 21,7% (15 fő), magyarnak 8,7% (6 fő). A válaszok azt mutatják, hogy a tótkomlósiak többsége még mindig erős szlovák identitástudattal rendelkezik, bár már kezd teret hódítani a

¹³ A fejezetben szereplő szlovák idézeteket magyarra a szerzők fordították.

kettős kötődés is, és a fiatalok közül többen már magyarnak tartják magukat. 67,6%-nak (46 fő) szlovák az anyanyelve, 19,1% (13 fő) vallotta magát kettős anyanyelvűnek (kétnyelvűnek), magyar anyanyelvű 13,2% (9 fő).

A kutatás eredményeinek a tükrében megállapíthatjuk, hogy a tótkomlói adatközlőknek az anyanyelvük a szlovák, mivel a többségük részben vagy teljesen gyermekkorában sajátította el. Esetükben tehát elsőként megtanult nyelv, elsődleges, primér nyelv. A megkérdezettek másik nagy csoportja a másodlagos szocializáció során tanult meg szlovákul, de érzelmileg erősen kötődik a szlovák kultúrához és nyelvhez. Azonosulnak elődeik nyelvével, illetve szlovák anyanyelvűként azonosítja őket a többségi társadalom. A magyarországi szlovákokra is igaz azonban Lanstyák István által létrehozott terminus az „ambivalens anyanyelv” elnevezés, mely szerint ugyanaz a személy különböző anyanyelvűnek minősül az egyes kritériumok szerint, s nyelvhasználatára a többségi nyelv dominanciája a jellemző (Lanstyák 2000). Gyivicsán (Divičanová) Anna (Gyivicsán 1993: 232–259, Divičanová 1999) megközelítésében a magyarországi szlovákság elsősorban *érzelmileg* kapcsolódik az anyanyelvéhez, elődei nyelvéhez. A szlovák anyanyelvhasználat tehát elsődlegesen, érzelmektől vezérelve, és nem társadalmi szükségyszerűségből motivált. Utilitarisztikus gyakorlati szempontok, a „lét kényszere”, a társadalmi-gazdasági kihívások és külső kapcsolatok segítették elő a kétnyelvűség kialakulását.

A kutatás során szerzett adatok arra engednek következtetni, hogy a tótkomlói házasságokra az intraetnikus kapcsolatok a jellemzőek, igaz a csökkenő tendencia is kimutatható a kettős identitás megjelenésével párhuzamosan. A csoporton belüli házasságok nagy száma is hozzájárul ahhoz, hogy éveken keresztül egészen a közel múltig, tovább hagyományozódott a szlovák nyelv. Hordozóivá váltak a fiatalabb generáció képviselői is, mégha a nyelvtudásukra inkább a passzív nyelvismeret a jellemző.

Az összesített adatok szerint a tótkomlóiak többsége, az adatközlők több mint a fele rendszeresen bekapcsolódik a szlovák szervezet munkájába, több mint egy tizedük pedig kimondottan aktívnak mondható, de a válaszadók majdnem felének a megnyerése, aktivizálása még várat magára.

A *Mitől érzi magát szlováknak?* kérdésre a legtöbben azt válaszolták, hogy *Mert ez az anyanyelvem* 37,7% (23 fő), ezt követik a szülők 29,5% (18 fő), nem sokkal marad el a közösség sem, mint szociolingvisztikai változó 24,6% (15 fő), a *Mert ezen a nyelven beszélek* választ 8,2% (5 fő) jelölte meg. A kapott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségi identitás meghatározásánál Tótkomlóson még mindig a nyelvtudásnak, az anyanyelvnek tulajdonítanak a legnagyobb szerepet.

Fontos identitás-meghatározó tényező a származás, a családi indíttatás, de új elemként közel hasonló mértékben jelenik meg a közösség is, mely valószínűleg már napjaink közösségi aktivitásának az eredménye.

A kutatás alanyainak 94,1%-a (64 fő) járt Szlovákiában. Megállapíthatjuk, hogy a kutatás időszakában és napjainkban is a rendszeres, gyakori szlovákiai

kapcsolattartás a jellemző a tótkomlói szlovákokra. Az intenzív szlovákiai kapcsolattartás annak köszönhető, hogy a tótkomlóiak több mint a fele áttelepült 1946-ban Szlovákiába. Bebizonyosodott Tótkomlóson, hogy az anyaországgal való kapcsolattartás semmivel sem pótolható, pozitív hatással van úgy a nemzetiségi identitástudatra, mint a nyelvtudásra. Az élő, modern szlovák nyelvi környezetben való gyakori tartózkodást az egyik legfontosabb nyelvmegőrzési faktornak tartjuk, hasonlóképpen a szlovákiai kapcsolattartásból származó többi lehetőséghez, mint például a partnerek viszontlátogatásai Tótkomlóson, melyek szintén jó alkalmak az anyanyelven való kommunikációnak, nyelvgyakorlásnak.

Szlovákiában az adatközlők nagy többsége 68,8%-a (44 fő) „szlovákul“ beszél, sokan megállapították, hogy a tótkomlói szlovák nyelvjárás ismeretével kitűnően elboldogulnak Szlovákiában. Mindkét nyelvet használja kinttartózkodásaik alkalmával 6,3% (4 fő), magyarul beszél 25% (16 fő).

A megkérdezetteknek osztályozniuk kellett, hogy mennyire értették meg Szlovákiában a szlovák nyelvet. 42,4% (28 fő) jelesre (5) minősítette a beszédértését, 28,8% (19 fő) jóra (4), 18,2% közepesre (3), 9,1% (6 fő) elégségesre (2), elégtelen (1) osztályzatot 1,5% (1 fő) adott magának. A válaszok szerint megállapítható, hogy az adatközlők többségének nincsenek megértési problémái Szlovákiában a hétköznapi kommunikáció szintjén. Ide kívánczik egy megjegyzés, a szaknyelv, ill. szakszöveg esetében nem kaptunk volna hasonló eredményt, mivel ezekre a nagyszámú szakszó és idegenszó használat a jellemző. A különböző foglalkozások, tudományágakban használt terminológia megértése az iskolázottak számára is gondot jelent.

3.2. Nyelvválasztás

A tótkomlói családok többségénél a mindennapi kommunikáció nyelve a helyi dialektus, mely a közép-szlovákiai nyelvjárás egyik változata (Balleková 2004: 53–62; Fügedi–Gregor–Király 1993; Király 2000: 79–84; Štolc 1949). A nyelvi gyakorlat azonban igen differenciált. Megtalálhatók a városban a csak tótkomlói tájnyelvet, a művelt köznyelvet és a legmodernebb mai szlovák irodalmi nyelvet beszélők egyaránt (Gyivicsán: 1996: 379–395; Zsilák 1996: 363–372).

Tótkomlóson a megkérdezett adatközlők többsége az édesanyjával/édesapjával 38,2%/36,9% (26/24 fő) mindig szlovákul beszél (beszélt). A kapott adatok alapján megállapíthatjuk, hogy az édesapjukkal kicsit többen beszélnek magyarul, mint az édesanyjukkal a szlovák nyelvhasználati mérleg kis mértékben az édesanya javára billen, mely valószínűleg annak köszönhető, hogy az idősebb generációt képviselő édesanyáknak még nem volt munkaviszonyuk, s emiatt tovább őrizték meg, illetve használták családi körben az anyanyelvüket.

A nagyszülőkkel való kommunikáció mutatóinak elemzése a szlovák nyelvhasználat erőteljes növekedését mutatja, ami egyértelműen azt támasztja alá, hogy az életkor kapcsolatban van a nyelvhasználattal. Az idősebb korosztály még rendszeresen beszél szlovákul, illetve az idősebbekkel még rendszeresen beszélnek szlovákul.

Az anyai/apai nagyszüleivel 70%/79,2% (42/42 fő) használja (használta) mindig a szlovák nyelvet a mindennapi érintkezés során.

A testvérükkel/testvéreikkel a legtöbben már mindig magyarul beszélnek 39,3% (24 fő). *Mojho brata dali do mađarskej školy, lebo nazdali, že takto sa zaobíjde ľahšie. Vie, rozumie po slovensky, ale ťažko rozpráva*¹⁴ (A testvéremet magyar iskolába írátták. Azt mondták a szüleim így könnyebben boldogul, de tud, ért szlovákul csak nehezen beszél).

A házastárssal való kommunikációban a megkérdezettek többségénél szintén a magyar nyelv a meghatározó, 41,5% (27 fő) beszél mindig magyarul férjével/felcségével. A nyelvhasználati görbe a magyar nyelv további erőteljes növekedését mutatja a gyerekekkel való kommunikáció vizsgálatakor. A kutatásban résztvevők 50,8%-a (30 fő) a gyerekeivel mindig magyarul beszél, csak szlovákul már senki. Hasonló tendenciát figyelhattunk meg a kutatásban résztvevő kétegyházi román és tarjáni német közösség körében (Bartha–Borbély–Erb–Uhrin 2013: 557–576). Érdekes, ellentétes irányú összefüggést állapíthatunk meg az óvoda/iskola hatásáról a kétnyelvű nyelvhasználatra. A megkérdezettek többsége 45,8% (27 fő) ugyan akkor is csak magyarul kommunikált gyermekeivel mielőtt még nem jártak óvodába/iskolába, de voltak olyanok is, 25,4% (15 fő), akik ekkor még csak szlovákot használtak. Amióta a gyerekek óvodába/iskolába jártak/járnak, lényegesen csökkenek az egyik oldalon a szlovák nyelvhasználat mutatói, a másik oldalon viszont még látványosabb csökkenést állapíthatunk meg a gyerekekkel való magyar nyelvhasználatban. Növekedett a két nyelvet egyforma gyakran használók száma 34,8% (23 fő), és a magyar nyelv dominanciája mellett az *olykor, néha* szlovákul beszélők száma is 45,5% (30 fő). Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy az óvoda/iskola egyrészt a magyar nyelv használatát erősíti, másrészt pozitívan befolyásolja a családon belüli, az otthoni szlovák nyelvhasználatot is. *Musíme sa čím viac slovensky rozprávať s deťmi, opravovať ich, lebo chodia do slovenskej školy* (Muszáj egyre többször szlovákul beszélnem a gyerekekkel, ellenőrizni kell őket, mert a szlovák iskolába járnak). Így vall erről a helyzetről az egyik válaszoló. A tótkomlói terepmunka tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy az anyanyelvhasználat visszaszorulása, a magyar nyelvhasználat térnyerése az óvoda/iskola hatására az idősebb generáció képviselőinél következett be, melynek okai összetettek.

Az unokákkal való kommunikációban nagyon szerény mérvű elmozdulást tapasztalhatunk a szlovák nyelvhasználat javára. Igaz, csak az idősebb korosztály képviselői körében, mivel a kutatásban résztvevők 65,6%-nak (46 fő) nincs még unokája. Ezt kismértékű pozitív irányú változást valószínűleg a szlovák nemzetiség növekvő aktivitásának és az kedvező társadalmi-politikai környezetnek tudhatjuk be.

Môj syn a moja dcéra a aj vnučka vedia po slovensky, s nimi obyčajne slovensky hovorme. Vnuk nevie. Veľmi ma bolí, že vnuk nevie po slovensky (A fiam és a lányom

¹⁴ A kérdésekre kapott válaszok szlovák nyelven hangzottak el, jelen tanulmányban a szerzők fordították magyarra.

meg a lányunokám tudnak szlovákul, velük általában szlovákul beszélnek. A fiúunokám nem tud. Nagyon fáj, hogy a fiúunokám nem tud szlovákul).

Másik példa: *Moje deti sa v škôlke naučili po slovensky. Jedna dcéra maturovala v slovenskom gymnáziu a druhá teraz chodí na jazykový kurz. Vnučka na univerzite si tiež vybrala slovenský jazyk. Vnuk chodí do slovenskej školy. Na moje otázky maďarsky odpovedá. Spieva, tancuje, ale hovoriť nechce* (A gyerekeim az óvodában tanultak meg szlovákul. Az egyik lányom a szlovák gimnáziumban érettségizett, a másik most jár szlovák nyelvtanfolyamra. Az unokám szintén a szlovák nyelvet választotta az egyetemen. A fiú unokám a szlovák iskolába jár. Szlovák kérdéseimre magyarul válaszol. Énekel, táncol, de beszélni nem akar).

A fiatalabb korosztály döntő többsége már a szociolingvisztika terminológiája szerint az úgynevezett emlékezők (remembers) csoportjához (lásd Bartha 1999: 128) tartozik, közülük sokan, ha nem járnak/jártak a szlovák iskolába, nem sajátítják el teljesen a szlovák nyelvet, de még kicsit értik. Képesek még használni, továbbadni kötött lexikai egységeket, például ételek elnevezéseit, mint pl. *cigánka*, *hurike*, *mozgóčka*, köszönési formákat, dalokat, szólásokat, mondókákat. A nyelvhasználati kérdőívek kitöltésekor nekik többször kellett fordítani magyarra a kérdéseket.

A megkérdezettek 55%-a (33 fő), ha találkozik szlovák tanárával szlovákul beszélget vele. Többen jegyezték meg, hogy a szlovákiai vendégtanárokkal mindenképpen, akik véleményünk szerint is a nyelvmegőrzés fontos faktorai. *A Milyen nyelven beszél saját papjával?* kérdésre 38-an válaszoltak, a *Milyen nyelven beszél a templomban hívőtársaival, gyülekezeti társaival szertartás előtt vagy után?* kérdésre pedig 39-en. A templomba járók 68,4%-a (26 fő) a pappal csak magyarul beszél. A szertartás előtt és után hívőtársaikkal azonban már többen beszélnek szlovákul.

A válaszolók 43,3%-a (26 fő) szomszédjaival egyforma gyakran beszél szlovákul és magyarul, csak magyarul – indoklásuk szerint elsősorban azért, mert magyar a szomszéd – 36,7% (22 fő). A válaszadók közül sokan barátaikkal, ismerőseikkel csak szlovákul beszélnek 33,8% (23 fő), egyforma gyakran szlovákul és magyarul, 27,9% (19 fő). Amikor azonban magyar is jelen van a társaságban csak magyarul kommunikál 52,2%-uk (36 fő), hogy ők is értsék, miről beszélnek, indokolták.

A városházán dolgozó szlovákokkal a legtöbben csak magyarul tárgyalnak 39,7% (27 fő), csak szlovákul 29,4% (20 fő). Többen tartották szükségesnek hangsúlyozni, hogy a Városházán kevés szlovák dolgozik, és azt, hogy a szlovák nemzetiségi önkormányzat tagjaival általában szlovákul beszélnek.

A megkérdezettek zöme munkahelyén szlovák kollégáival egyforma gyakran érintkezik szlovák és magyar nyelven 27,4% (17 fő), csak szlovákul beszélget 24,2% (15 fő), csak magyarul szintén 24,2% (15 fő). Ezek az adatok azt mutatják, hogy Tótkomlóson jelen van még a szlovák nyelv a munkahelyeken is, az oktatási intézmények kivételével azonban minden bizonnyal csak az informális beszédhelyzetekben.

A fenti következtetést támasztja alá a vásárlások során használt szlovák nyelv is, ahol a megkérdezettek 34,4%-a (22 fő) a piacon mindig szlovákul beszél. A boltokban a legtöbben mégis mindig magyarul kommunikálnak, 42,2% (27 fő).

Az, hogy az orvossal nem tudott, szlovákul beszélni nem okozott gondot a nyilatkozó tótkomlóiak döntő többségének 97,1%-nak (66 fő) Az egyik megkérdezett kiegészítette a választát. *Ked' sme mali aj takého doktora, ktorý vedel aj po slovensky, zhovárati sme sa aj po slovensky nie o chorobe ale o tom ako sa máme, čo robíme, čo sme varili. Nájdu sa aj taki ktorí vedia slovensky* (Amikor olyan orvosunk volt, aki tudott, beszélgettünk szlovákul is, nem a betegségről, hanem arról, hogy vagyunk, mit csinálunk, mit főzünk. Akadnak, akik tudnak szlovákul). Ez a megjegyzés jól tükrözi a szlovák és a magyar nyelv közötti funkció és munkamegosztást.

Ha a tótkomlóiak összefutnak a városban kommunikációjukban a megkérdezettek többségénél a szlovák nyelv dominál, 40,6% (28 fő) beszél mindig szlovákul a földijével. *Radujeme sa, že sa môžeme zhovárať slovensky* (Megörülünk, hogy beszélhetünk szlovákul).

A kutatásban résztvevők többsége a szlovák szervezetek rendezvényein mindig szlovákul beszél 48,9% (22 fő). Ezekből a válaszokból is kiderül, hogy a rendszeresen tartott szlovák programok a nemzetiségi identitástudat erősítése mellett, jó alkalmak az anyanyelv ápolásának, a szlovák nyelvű kommunikációnak, s ezáltal a nyelvmegőrzés fontos faktorai.

A kérdőív következő kérdései az automatizmusokra irányultak. Az intim szféra fontos nyelvhasználati szintér, hiszen itt – a pszicholingvisztika eredményeit is figyelembe véve – az automatizmusok működnek, melyek elárulják, mennyire él még „legbelül” a szlovák nyelv. Skutnabb-Kangas anyanyelv meghatározása szerint is nagy szerepe van az automatizmusoknak (idézi Rot 1987). Egyik meghatározása alapján azt tekinti anyanyelvnek, amelyen az ember számol, gondolkodik.

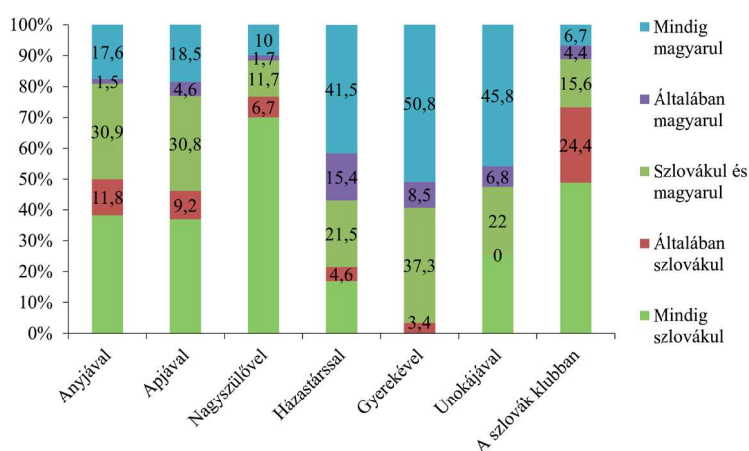
A tótkomlói adatközlőknek még megvan a szlovák nyelvtudása, de a magyar nyelv használata a meghatározó. A megkérdezettek 44,6%-a (25 fő) magyar nyelven álmodik. Egyforma gyakran mindkét nyelven 30,4% (17 fő). *Slovensky sa mi sníva o minulosti o rodine* (Szlovákul a múlttól a családról álmodok). A *Milyen nyelven imádkozik magában* kérdésre 37-en válaszoltak. A válaszadók 40,5%-a (15 fő) magyar nyelven imádkozik magában. Mindig szlovákul imádkozik 35,1% (13 fő).

A megkérdezettek 55,1%-a (38 fő) magyar nyelven számolja a pénzt. Többségük az iskolában magyarul tanulta meg a négy számtani alpműveletet: az összeadást, a kivonást, a szorzást és az osztást. Ez a tény is befolyásolja a magyar nyelv használatának magas arányát. A kutatás alanyai egyforma gyakran káromkodnak mindkét nyelven 50,0% (27 fő), magyar nyelven 37,0% (20 fő). Az empirikus kutatás eredményei alátámasztották a szlovák nyelv jelenlétét Tótkomlóson a vizsgált időszakban (3. grafikon).

Az adatok statisztikai¹⁵ elemzése alapján kiderült, a nyelvválasztás az életkorral és a szlovák nyelv és nemzetiségi identitás felvállalásával mutat erős kapcsolatot. Egyértelmű az összefüggés a megkérdezett személyek életkora, nemzetiségi

¹⁵ A magyarországi szlovákok adatainak statisztikai feldolgozását Vargha András végezte a ROPStat statisztikai programcsomaggal (Vargha 2016).

identitása és a nyelvhasználat között. Azok akik szlovák anyanyelvűnek és nemzetiiségűnek vallották magukat gyakrabban használják a szlovák nyelvet. Az idősek többet beszélnek szlovákul, mint a fiatalabbak. Az erősebb szlovák nyelvi és nemzetiességi azonosságtudattal rendelkezők gyakrabban és szívsebben érintkeznek szlovák anyanyelvükön. Ezt az eredményt támasztják alá a szlovák kutatóintézet más kutatásai is (Divičanová 2004: 21–31; Homišinová 2008, 2013: 53–62; Tušková 2016; Tušková–Uhrinová 2021: 177–234; Uhrin 2008: 145–223, Uhrinová 2017: 278–291; Žiláková 2004: 433–444).



3. grafikon
Milyen nyelven beszél? (k32–34, k37–39, k51)
Forrás: MSZKI

3.3. Nyelvtudás, szubjektív vélekedések a nyelvekről

A következőkben a válaszolók azon adatait mutatjuk be, amelyek önbevallás alapján szlovák és magyar nyelvtudásuk értékelésére és az általuk beszélt nyelvekről kialakult vélekedésekre vonatkoznak.

3.3.1. Nyelvtudás

A következő kérdéscsoport a kutatásban résztvevők nyelvtudásának önértékelésére irányult, az alábbiak szerint 1-től 5-ig kellett a kérdésre válaszolva értékelniük szlovák nyelvi készségeiket.

- 5: Mindent tökéletesen
- 4: Könnyen
- 3: Többé-kevésbé
- 2: Nehezen
- 1: Egyáltalán nem

A szlovák nyelvű újságokat a kutatásban résztvevő tótkomlóiak többsége (31 fő) könnyen megérti; többé-kevésbé 24,3%-uk (17 fő), mindent tökéletesen ért 15,7% (11 fő). Többen megjegyezték, hogy az egyetlen szlovák nyelvű országos hetilap a *Ludové noviny* nyelvezete nehéz a számukra, főként a sok idegen szó miatt. *Naše slovenské noviny v Maďarsku vydané ťažko rozumiem, na Slovensku vydané ľahšie. Sú také slová v novinách ktoré musím pozrieť v slovníku, alebo sa na ne opýtať, lebo neviem, čo znamenajú. Nové slová, ktoré sa používajú na Slovensku nepoznám. Mi aj tak len komlůšsky vieme* (A mi újságunkat, a magyarországit, nehezen értem, a szlovákiait könnyebben. Vannak az újságban olyan szavak, amelyeket meg kell néztek, kérdeztek, mert nem tudom mit jelent. Az új szavakat a Szlovákiában használatosakat nem tudjuk. Mi csak a komlósit tudjuk, így is úgy is).

A magyar nyelvű újságokat a kutatásban résztvevő tótkomlóiak többsége tökéletesen érti 90% (63 fő), 10% (7 fő) könnyen megérti.

A tótkomlói szlovák nyelvjárást az adatközlők többsége tökéletesen beszéli a szubjektív önértékelés alapján 50% (35 fő), 25,7% (18 fő) könnyen beszéli, többé-kevésbé tudja 17,1% (12 fő).

Az irodalmi szlovák nyelvtudását a megkérdezettek nagyrésze 40,6% (28 fő) önértékelése szerint többé-kevésbé érti, könnyen beszéli, 24,6% (17 fő), szerinte nehezen beszéli 15,9% (11 fő).

A magyar nyelvet a kutatásban résztvevő tótkomlóiak többsége tökéletesen beszéli 80% (56 fő), 18,6% (13 fő) könnyen beszéli.

Az önértékelés alapján is megállapíthatjuk, hogy a tótkomlóiak napjainkban a magyar nyelvet tudják a legjobban, s a szlovák sztenderd, normatív irodalmi nyelvet a legkevésbé.

A kutatásban résztvevő tótkomlóiak szlovákul és magyarul egyformán szívesen beszélnek 55,1% (38 fő), ők azok, akik képesek megfelelő színvonalon kommunikálni mindkét nyelven, s jellemző rájuk a kettős kötődés. *Magyarul beszél szívesebben* 29,1% (20 fő), indoklásuk szerint, mert magyarul tudnak sokkal jobban. Szlovákul beszél szívesebben 15,9% (11 fő), ők az idősebb korosztály képviselői.

A megkérdezettek 58,6%-a (41 fő) magyarul beszél a legtöbbit, egyforma gyakran használja mindkét nyelvet 28,6% (20 fő), szlovákul beszél többször 12,9% (9 fő).

A megkérdezettek 90%-a (63 fő) magyarul olvas, 10% (7 fő) olvas szlovák és magyar nyelven egyforma gyakran.

A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a nyelvtudásra a nem nincs szignifikáns hatással. Az életkor (k4) viszont szignifikáns összefüggést mutat a nyelvjárás ismeretével (k58), különösen a nők esetében, de kimutatható az összefüggés a férfiaknál is. Ugyanez elmondható a szlovák nemzetiségi identitás és a nyelvtudás összefüggéséről, de már a dialektus mellett az irodalmi nyelv (k59) és az írásos szövegértés (k56) vonatkozásában is.

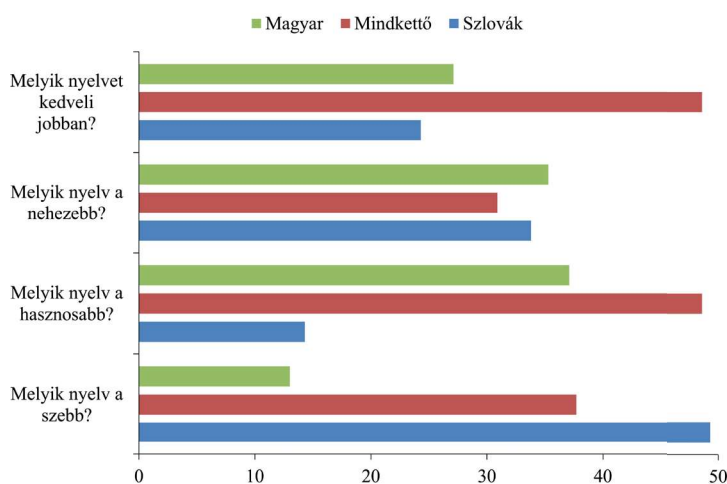
3.3.2. A nyelvi attitűdök

A *Melyik nyelv áll önhez közelebb?* kérdésre a válaszadók 55%-a (38 fő) jelölte meg mindkét nyelvet, 15%-uk (11 fő) a szlovákot, 29%-uk (20 fő) a magyart. Ez erős kettős kötődésre utaló eredmény.

A standard, Szlovákiában használt nyelvváltozat presztízse első látásra nagyobb-nak tűnik, hiszen közel 70%-ban (47 fő) ezt a nyelvváltozatot tartják szebbnek, ezt azonban beárnyékolja az irodalmi nyelv 80%-osra (54 fő) megítélt nehézsége (k65, 67). Tótkomlóson egy igen archaikus formában fennmaradt közép-szlovák nyelv-járást használnak, mely eredetileg az irodalmi nyelv alapjául szolgáló liptói, túróci nyelvjárásokhoz tartozik, de a mai standard szlovák nyelvtől mind időben, mind térben távol áll. A tótkomlósiak jó része értéknek tartja saját nyelvjárását, elismerve az *irodalmi nyelv* elsődlegességét—a helyi iskolában is ez utóbbit tanítják. Saját dialektusukat és a szlovákiai szlovák nyelvet nagyjából egyformán hasznosnak ítélik meg: a 66. kérdésre (*Melyik nyelv hasznosabb?*) adott válasz nagyban függött attól, hogy a válaszadó helyi viszonylatban gondolkodott-e vagy általánosságban. Az első esetben a *komlói nyelvjárás* a hasznosabb (26%, 17 fő), hiszen ha szlovákul beszélnek a településen, akkor kötetlen kommunikációs helyzetben mindenképpen ez a hasznosabb nyelv. Másrészt viszont a szlovák, mint irodalmi nyelv, mint az iskolában oktatott nyelv kerül előtérbe (43%, 28 fő). A válaszadók 30%-a (20 fő) egyformán hasznosnak ítéli meg a két nyelvváltozatot. A szlovák nyelvjárás és irodalmi nyelv megítélésére vonatkozó kérdéssor negyedik eleménél (k68: *Melyik nyelvet szereti jobban? A Komlóson vagy a Szlovákiában használatosat?*) fordul a kocka: az először – vélhetőleg külső, racionális szempontok alapján – szebbnek tartott irodalmi szlovákkal szemben 61%-ban a helyi nyelvjárásat szeretik jobban, ez erős érzelmi kötődésre utal.

A magyar nyelvvel összefüggő attitűdök (4. grafikon) elemzésekor érdemes viszszapillantani az előző fejezet adataira. A válaszadók 12–15%-a egyértelműen a szlovák nyelvet tartja magához közelebb állónak és ezt is használja leggyakrabban. A többiekhez általában mindkét nyelv közel áll, de a magyart használják gyakrabban. Az érzelmi kötődés és a mindennapi élet praktikuma a 69–72. kérdésekre adott válaszokban is tükröződik. A szlovák nyelvet azok is szebbnek érzik (k69), akik mindkettőt, vagy a magyart tartják hasznosabbnak (k70). A megkérdezettek közel fele (48%) nem tudott egyértelműen dönteni, hogy melyik nyelvet szereti jobban (k72). Az, hogy a szlovák vagy a magyar a nehezebb, attól függ, hogy saját nyelvtudása vagy általános nyelvtani szempontok alapján kaptuk a választ. Az erre vonatkozó 71. kérdésre adott válaszok kiegyenlítettek: 30% (20 fő) körüli azok aránya, akik a szlovák nyelvet tartják nehezebbnek, a másik közelítően egy harmad a magyart, a többi egyformán ítéli meg. Általános az a vélemény, amely a 75. kérdésre (*A szlovák nyelvvel érteti meg magát jobban a világban, vagy a magyarral?*) adott válaszból igen szignifikánsan megmutatkozik: A szlovák nyelv külföldi nyelvhasználat esetén jóval hasznosabb, mint a magyar (47% vs. 8%) (a nyelvek presztízsről lásd Borbély 2001: 177).

Az idősebb korosztályhoz a szlovák nyelv áll közelebb, ők még ebben nőttek fel. A Szlovákiában használt nyelvváltozat számukra nehezebb, mivel nincs és nem is volt vele kapcsolatuk. Néhányan szlovákiai utazások során szereztek olyan élményeket, hogy kiejtésük alapján ottani magyarnak nézték őket, és az is előfordult, hogy rájuk szóltak, hogy ne beszéljenek magyarul. Az iskolában tanított irodalmi szlovákot is nehéznek tartják a legidősebbek, erre hivatkozva „nem értik” unokáik szlovák produkcióját. A kérdőív néhány kifejezése is gondot okozott nekik. Az idősebbek a szlovákot kedvelik jobban, mint a magyart és azt is tartják szebbnek, a hasznosság és a nehézség megítélése azonban független az életkortól, ezek racionálisabb szempontok. Szintén nem függ a válaszadó életkorától az, hogy a szlovákkal jobban boldogulunk a világban, mint a magyarral (Borbély 2001: 100).



4. grafikon
A szlovák és a magyar nyelv megítélése
Forrás: MSZKI

A férfiak között többen vannak, akiknek a magyar nehezebb, mint a szlovák. A nők egy kicsit jobban szeretik a szlovákot, de a többség egyformán mindkét nyelvet. Ezt az eredményt csak látszólag a nem befolyásolja, valós alapja az életkor és a foglalkozás területén keresendő (nyugdíjas és aktív tanárnők sokasága a megkérdezettek között).

A férfiak elnézőbbek a kódkeveréssel kapcsolatban: ezt természetesnek tartják, míg a nők között a sok pedagógus igyekszik kerülni ezt a jelenséget. A férfiak gyakrabban jártak, járnak más településekre dolgozni, így többször kerülnek kapcsolatba a magyar nyelvvel. Ezek a foglalkozásbeli eltérések befolyásolják a nemek közötti nyelvi attitűdökkel kapcsolatos különbséget.

A megkérdezettek 44%-a volt alapfokú végzettségű, 41%-uk középfokú, 15%-uk felsőfokú. Az iskolázottság nem mutatott összefüggést a vizsgált attitűdökkel, de

említésre méltó, hogy az iskolázottabbak többre tartják a szlovákiai nyelvátváltozatot a tótkomlósínál. Ez az iskolában oktatott szlovák irodalmi nyelv hatásának tulajdonítható. Hasonlóan kis mértékben, de szebbnek tartják az iskolázottabbak a szlovákot a magyarnál. A nemzetiségi iskolában eltöltött évek nem csak a szlovák nyelvtudásra vannak pozitív hatással, hanem az itt vizsgált attitűdöknél is a szlovák irányába billentik a mérleg nyelvét.

A nyelvhasználat bevallott gyakorisága több ponton összefügg a nyelvi attitűdökkel, ami indokolt, hiszen a szlovákot gyakran használók markánsabb véleményt alkothatnak a nyelvjárashoz és a magyar nyelvhez fűződő viszonyról. Nem meglepő, hogy aki a szlovákot használja gyakrabban, ahhoz ez a nyelv áll közelebb, ezen belül is a tótkomlói változat. A férfiak ráadásul hasznosabbnak is tartják a szlovákot a magyarnál, elsősorban a nagyvilágban történő boldogulást tekintve.

A nyelvtudás hasonlóan összefügg az attitűdökkel, mint a nyelvhasználat. Minél jobban beszél valaki szlovákul, akár irodalmi nyelven, akár nyelvjárásban, annál közelebb áll hozzá a szlovák nyelv. Az irodalmi szlovák nyelven jól beszélők többsége is a tótkomlói nyelvet tartja szebbnek, hasznosnak és nehéznek egyformán. Ez a csoport a magyar–szlovák összehasonlításban a szlovákot jelöli meg kedvesebbnek, szebbnek, a hasznosság és a nehézség szempontjából viszont érdekes módon nem szignifikáns a nyelvtudás. Magyarul minden megkérdezett jól beszél, ők a komlói nyelvjárás hasznosságát és a szlovák nyelv nehézségét emelik ki.

A helyi magyarokról alkotott kép és a nyelvi attitűdök összefüggéseit a k114. (*Hogyan viselkednek a magyarok a szlovákokkal?*) és k115. (*Hogy érzi, változott a magyar–szlovák viszony mostanában?*) kérdések és a nyelvi attitűdökre vonatkozó 65–75. kérdésekkel mértük. A helyi magyarokról a megkérdezettek 69%-a (48 fő) pozitív véleményt formált, 29%-uk (20 fő) pedig semleges, a negatív sztereotípiák száma elenyésző. Ez az eredmény annak is köszönhető, hogy a tótkomlói magyarok többsége kitelepített szlovákiai magyar. Ugyanúgy alakul a gyakorisági eloszlás szerinti százalékarány, mint a szlovákiai szlovákokkal kapcsolatban (k113). Azok között, akik kifejezetten jó véleménnyel voltak a magyarokról sokan jobban szeretik a magyar nyelvet a szlováknál.

A szlovákiai szlovákokhoz a komlói válaszadók 80%-át (56 fő) jó viszony fűzi, 20%-uk (14 fő) semlegesen nyilatkozott, negatív sztereotípiákat nem mutat a kérdőív. Ez a jó viszony a szlovák nyelv megítélésében pozitív szerepet játszik. A szlovákiai nyelvátváltozat presztízse magasabb a komlói nyelvjárásénál és a magyarnál jobban kedvelik a szlovákot azok, akik szeretik a szlovákiai szlovákokat. A tótkomlósiaiak nagyon toleránsnak bizonyultak a többi nemzetiséggel szemben. A magyar–szlovák viszony régebben (a lakosságcsere utáni évtizedekben) kiélezettebb volt, de ezt az idő és a generációváltás elsimította.

3.3.3. Nyelvmegtartással, nyelvcserével, nyelvtudással kapcsolatos nyelvi attitűdök

A nyelvmegtartással kapcsolatban markáns véleményekkel találkozunk. A megkérdezettek többsége kiáll a mellett, hogy a szlovák származású gyerekeknek meg kell tanulniuk szlovákul, meg kell őrizni a szlovák nyelvet, és ha a szlovák kultúra részei akarnak lenni, tudniuk kell szlovákul. Elutasítják azonban azt a módszert, hogy a szlovákok a nyelv megőrzése érdekében egymás között házasodjanak, csak egy harmaduk tart attól, hogy a vegyes házasságból származó gyerekek nem fognak tudni szlovákul. A vegyes házasság nem jelentett veszélyt a szlovák nyelvhasználatra, amikor még Tótkomlós tiszta szlovák település volt és élő volt a hagyományos népi kultúra. Annak idején, ha egy magyar fiatal került a családba az megtanult szlovákul és a szlovák többséghez asszimilálódott. Ma azonban ez már nem így van, de a régi gyakorlat miatt nem érzékelik az asszimilálódás lehetőségét, veszélyét. A megkérdezettek kétharmada véli úgy, hogy Magyarországon nem nézik le a szlovákokat és hogy a nemzetiségi törvény segít a nemzetiségek helyzetén.

A magukat tudatosan szlováknak és szlovák anyanyelvűnek vallók többsége az idősebb válaszadók közül kerül ki. Ez azt eredményezi, hogy a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdjüket az életkor befolyásolja, nem annyira a szlovák nemzetiségi identitás (Borbély 2001: 181).

3.3.4. Etnikai identitás

Ebben az alfejezetben az etnikai identitást hozzuk összefüggésbe az életkorral, a nemmel, az iskolázottsággal, a felekezeti hovatartozással, a házastárs, a szülők és nagyszülők nemzetiségével, a nemzetiségi nyelvhasználat gyakoriságával, a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökkel, a nyelvtudással és a sztereotípiákkal, előítéletekkel.

A nemzetiségi identitással kapcsolatban a következő kérdésekre kerestük a választ.

- *Milyen nemzetiségűnek tartja magát?* (k14) a válaszadók 69,9%-a (48 fő) a szlovák nemzetiséget, 21, 8% (15 fő) mindkét nemzetiséghez tartozónak vallotta magát és 8,7% (6 fő) magyar nemzetiséget jelölte meg.
- *Mi az anyanyelve* (k15) kérdésre 67,6% (46 fő) a szlovákot jelölte meg, 19,1% (13 fő) mindkettőt és 13,2% (9 fő) pedig magyar anyanyelvűnek tartja magát.
- *Szülei szlovákok voltak* (k16) kérdésre a válaszadók 84,6% (55 fő) igen, mindkét szülőm szlovák (volt) választ adta és 15,4% (10 fő) csak az egyik szülőm (volt) szlovák választ jelölte meg.
- *Ön szlováknak érzi magát* (k22) kérdésre a megkérdezettek 75,0%-a (51 fő) igennel válaszolt, 13,2% (9 fő) szlováknak is és magyarnak is vallotta magát és 11,8% (8 fő) magyarnak mondta magát.

Megállapítható, hogy sem a férfiak, sem pedig a nők esetében nincs korreláció az iskolai végzettség és a nemzetiségi identitás között. Ez azt jelenti, hogy iskolázottságuk egyáltalán nem befolyásolta a válaszaikat, illetve nemzetiségi hovatartozásukat.

A nőknél több esetben van korreláció az életkor és a nemzetiségi identitás között. Ez azt jelenti, hogy az idősebb adatközlő a (k14, 15, 22) kérdésekre a kisebb értékű válaszokat jelölte meg. Vagyis, szlovák nemzetiségűnek tartja magát, anyanyelve szlovák és szlováknak érzi magát.

A férfiak esetében csak egy kérdésre adott válaszuk volt szignifikáns, ami az életkor és a nemzetiségi identitás összefüggéseit illeti. Az idősebb tótkomlói férfiak is a kisebb értékű válaszokat jelölték meg a (k22) kérdésnél, vagyis szlováknak érzik magukat.

Az anyanyelv (k15) vizsgálata során megállapítható a nemek szerinti különbség, miszerint a nők 81,8%-a (27 fő) és a férfiak 54,3%-a (19 fő) vallotta magát szlovák anyanyelvűnek. Mindkét nyelvet egyformán anyanyelvének érzi a nők 12,1% (4 fő) és a férfiak 25,7% (9 fő). Magyar anyanyelvűnek a nők 6,1% (2 fő) és a férfiak 20,0% (7 fő) érzi magát.

A nők esetében a házastárs nemzetisége és a nemzetiségi identitás összefügg. Ha férjük szlovák nemzetiségű a (k15, k22) kérdésekre a kisebb értékű válaszokat adták meg, tehát szlovák anyanyelvűnek és szlováknak érzik magukat. A férfiak válasza ennek az összehasonlításnak a függvényében csak a (k22) kérdés esetében volt szignifikáns, tehát ha feleségük szlovák, pozitívan befolyásolhatja őket, szlováknak érzik magukat.

A szülők nemzetisége szintén befolyásoló tényező. Minél kisebb értékeket kapunk a (k16) kérdésre, a válaszadó annál kisebb értékeket vall a nemzetiségi identitással kapcsolatos kérdésekre. A nők esetében ez azt jelenti, hogy ha mindkét szülője szlovák nemzetiségű, úgy ő is szlovák nemzetiségűnek vallja magát, anyanyelvének a szlovákot tekinti és szlováknak érzi magát. A férfiak esetében ez az összefüggés szignifikánsan csak a nemzetiségi kérdésnél jelentkezett, tehát ha mindkét szülője szlováknak vallotta magát ez a férfi válaszadó nemzetiségi hovatartozására pozitívan hatott, tehát ő is szlovák nemzetiségűnek tekintette magát.

A legnagyobb összefüggést a nagyszülők és a szlovák identitás közötti kapcsolatban véljük felfedezni. A nagyszülők számának nemzetiségi hovatartozása nagyban befolyásolta a megkérdezettek szlovák etnikai identitását Tótkomlóson. Erre negatív kapcsolat a jellemző. Tehát, ha a válaszoló mindkét nagyszülője (apai és anyai ágon is kettő-kettő) szlovák nemzetiségű, nagyobb valószínűséggel a kutatásban résztvevő is a nemzetiségi csoportot jelöli meg saját nemzetiségének (k14), anyanyelvének (k15) és vallja magát nemzetiségűnek, esetünkben szlováknak (k22).

A tótkomlói női adatközlők esetében nagyfokú kapcsolat jellemző a nyelvtudás és az etnikai identitás között. Minél magasabb szinten beszél az adatközlő a tótkomlói, helyi szlovák nyelvet, annál inkább tartja magát szlovák nemzetiségűnek, érzi magát szlováknak (k14, 22) és anyanyelvének is a szlovák nyelvet jelöli meg (k15).

Ezt támasztja alá az az adat is, mely szerint minél jobban beszél valaki a magyar nyelvet (k60), annál inkább magyar nemzetiségűnek vallja magát (k14). Azok a nők, akik jól beszélnek a szlovák irodalmi nyelvet (k59), szintén nagyobb valószínűséggel tartják magukat szlováknak mint magyarnak (k22).

A férfiaknál egyetlen adat volt szignifikáns a fentiekben tárgyalt összefüggésekre. Azok a férfiak akik magas szinten beszélnek a magyar nyelvet (k60) többségében magyarnak érzik magukat (k22).

A nyelvtudás és a nemzetiségi identitás közötti kapcsolatokat vizsgálva megállapítható, hogy a nőknél mind a tótkomlói szlovák nyelv, mind az irodalmi szlovák nyelv ismerete és használata fontos szerepet tölt be identitásuk meghatározásában.

3.4. Kulturális attitűdök, sztereotípiák, előítéletek

Azoknak a válaszoknak az ismertetése következik, amelyek a kulturális attitűdökre, a sztereotípiákra és az előítéletekre vonatkoznak.

3.4.1. Kulturális attitűdök

A kulturális attitűdre vonatkozóan a kérdőívben három kérdést tettünk fel. Arra kérdezzük rá, hogy az adatközlő *Mely írókat* (k123), *zenét* (k124) *szereti jobban*, illetve *Melyik himnusz áll a lelkéhez a legközelebb* (k125). A továbbiakban azt vizsgáljuk, az életkor (háromövezetes felbontásban), a nem, az iskolai végzettség (szocioökonómiai státusz) és a nemzetiségi iskolában való tanulás mértéke milyen kapcsolatban van a fentebb feltüntetett kulturális attitűdökkel.

Az elemzések szerint az életkor és a nem több esetben is szignifikáns kapcsolatban van a kulturális attitűdökkel. A megkérdezett személyek életkorát vizsgáltuk először a k123 (*Mely írókat szereti jobban*), k124 (*Mely zenét szereti jobban*) és a k125 (*Melyik himnusz áll a lelkéhez a legközelebb*) kérdések válaszaival. Egyértelműen kiderült, hogy az életkor és a kulturális attitűdök kapcsolatára dominánsan a negatív összefüggés a jellemző. Minél idősebb egy tótkomlói szlovák személy, annál inkább kötődik a szlovák írókhoz, szereti a szlovák zenét, a fiatalabbak pedig általában nagyobb értékeket adtak meg a fentebb felsorolt kérdésekre, vagyis ők jobban kötődnek a magyar zenéhez, írókhoz és a magyar himnuszhoz. A megkérdezettek 69,6%-a (48 fő) mindkét nemzet íróit egyformán, 27,5% (19 fő) a magyar és 2,9% (2 fő) *A szlovák írókat szeretem jobban* választ adták meg. A *Melyik zenét szereti jobban* kérdésre a többség szintén a mindkettőt egyformán választ adta meg 64,3% (45 fő), 20% (14 fő) a nemzetiségit és 15,7% (11 fő) pedig *a magyar zenét jobban kedvelem* választ jelölt meg. A himnuszhoz való kötődés a következőképpen alakult 58,6% (41 fő) a magyar himnuszhoz, 35,7% (25 fő) mindkettőhöz egyformán és 5,7% (4 fő) a szlovák himnuszhoz kötődik jobban.

Fontosnak véljük megemlíteni Gyivicsán Anna (1993) megállapítását miszerint Tótkomlós azon dél-alföldi szlovák települések egyike, amelyre a háromrétegű modell jellemző. Ez azt jelenti, hogy a szlovák nyelvhez kötött kulturális elemek a magas, az egyházi és a népi kultúrában is jelen vannak. Az idősebbek még emlékeznek

a Tótkomlóson 1907 és 1946 között működő öntevékeny színjátszó körre. Sokan maguk is tagjai voltak. 108 szlovák klasszikus és korabeli színdarabot mutattak be. A darabok kiválasztása, az előadások rendezése és a felolvasó próbák nagyban hozzájárultak a tótkomlósi szlovák kulturális élet pezsgéséhez és fontos szerepet töltek be a nyelvi hagyományok megőrzésében (Papp 2000: 66–71).

A nem hatását elemezve kiderül, hogy a kulturális attitűdök és a nem közötti korreláció erőteljesebben jelenik meg a nőknél, mint a férfiaknál. A varianciaanalízis szerint viszont nincs interakció a két szempont (nem és életkor) között.

A harmadik szociológiai változó az iskolázottság annak a kérdésnek a kiderítésére szolgált, hogy kimutatható-e ennek a tényezőnek bárminemű hatása az említett kulturális attitűdökre. A nők esetében az iskolai végzettség egyáltalán nem befolyásolta a válaszokat, de a férfiaknál a k123-as kérdésre, miszerint *Melyik írókat szereti jobban* megállapítható, hogy az iskolázottabb adatközlő a szlovák írókat adta válaszul. Feltehetően ez annak köszönhető, hogy az alacsonyabb végzettségűek nem tudták alaposabban megismerni a szlovák irodalmat.

A vizsgálat során megkérdezett személyek közül 58,6%-nak (41 fő) *a magyar himnusz áll közelebb a lelkéhez*. 5,7% (4 fő) választotta *a szlovák himnuszt* és 35,7% (25 fő) pedig *a mindkettő egyformán közel áll hozzám* választ adta. A viszonylag magas számú (70 megkérdezettből 25-en) *mindkettő himnusz közel áll hozzám* válasz mégis figyelemre méltó, hiszen egyértelműen a kettős kötődésre utal, ahogyan az a tény is, hogy a k123-as kérdésre *Mely írókat szereti jobban* 69,6% (48 fő) és a k124-es kérdésre, mely így hangzott *Mely zenét szereti jobban* szintén a többség 64,3% (45 fő) *a mindkettőt, a nemzetiségit is és a magyart is egyformán szeretem* választ adták.

Ismert a magyarországi szlovákoknak az a tudati-magatartásbeli megnyilvánulásuk, hogy nemzeti hovatartozásukat, a magyar államhoz való tartozás alapján, a magyarságban látják és jelölik ki. Nemcsak a kulturális magatartásoknak van szerepe a nemzetiségi identitás formálásában, hanem maga a nemzetiséghez való tartozás érzése is befolyásoló lehet abban, hogy ki milyen kulturális szokásokat alakít ki.

A közelmúltban vált általánossá, hogy a magyarországi szlovákság rendezvényein a magyar himnusz mellett elhangzik a szlovák himnusz is. Ez a nemzetiségi élet intézményesedése (a nemzetiségi önkormányzatok megalakulása) miatt és különösen az önálló Szlovákia létrejötte óta jellemző jelenség, ami tulajdonképpen a kettős identitástudatot modern dimenziókba emeli.

Volt olyan megkérdezett, aki elmondása szerint részt vett olyan Tótkomlóson megrendezett lakodalomban, ahol elhangzott a szlovák himnusz. Ebben az esetben, a Szlovákiába áttelepült rokon, illetve család tiszteletére játszották, gesztusként szolgált.

Megemlítésre méltó, hogy az adatközlők közül, akik *a mindkét himnusz közel áll hozzám* választ adták meg, többen megjegyezték, hogy a magyar himnusz azért mégis szebb és patetikusabb.

Kiss Gy. Csaba megkísérelte a közép-európai nemzeti himnuszokat műfajuk szerint csoportosítani. Leegyszerűsítve két pólus közé helyezte a verseket. Az egyik pólus a gazdag irodalomtörténeti hagyományhoz, az eredeti himnusz műfajához, a horatiusi ódához áll közel, a másik a lírai dalhoz, amelynek két ihlető forrása van a népdal és a katonadal (Kiss Gy. 2000: 107). A magyar himnusznak már a címe is himnusz, ezzel is egyértelműen jelezve, hogy a költő milyen műfaji hagyományokhoz kapcsolódik. Úgy gondoljuk ezt a műfaji különbségből adódó hangulatbéli másságot, próbálták az adatközlők megfogalmazni, illetve ez alapján rangsorolni.

Megemlíjtük továbbá, hogy a hazai szlovákság körében elterjedőben van az a szokás, hogy rendezvényeiken a *Daj Boh štastie tejšto zemi* című katolikus koledát¹⁶ éneklik mint a magyarországi szlovákság himnuszát. Bár ez a kezdeményezés 24–25 éves, hivatalosan semmiképpen nem nevezhetjük a hazai szlovákság himnuszának, annak ellenére, hogy rendszeresen elhangzik a szlovák rendezvényeken. Elsősorban a szlovák katolikusok kötődnek hozzá.

A kettős, illetve (hármás) kötődés – mivel a hazai szlovákok körében erős lokális, településhez kötött identitás is jellemző – ideológiája nem feltétlenül a szlovák gyökerektől való eltávolodást jelenti, éppen ellenkezőleg a gyökerekhez való visszatalálásra utal.

A k6-os változónak (*Hány évet tanult szlovák nemzetiségi iskolában?*) nincs érvényes statisztikai értéke. Így az elemzésekben sincs kiértékelve az összefüggés a nemzetiségi iskolában való tanulás és a kulturális attitűdök között. Eddigi kutatási tapasztalataink szerint viszont nagy szerepe van a nemzetiségi iskoláknak mind a szlovák kultúra, mind az alföldi szlovákságkép megismertetésében, megszerettetésében. Hiszen a felsorolt célok tudatosan megtervezett módszerekkel megvalósíthatóak. Ide tartoznak a nemzetiség-specifikus tantárgyak, a hazai szlovák intézményekkel való kapcsolattartás, rendezvényeiken való részvétel, diákköri konferenciákra való felkészülés. Tótkomlóson is beigazolódott, hogy egyre nagyobb szerepet töltenek be a nemzetiségi iskolák a diákok nevelésében, hiszen a családok már régen áthárították a nyelv, a hagyományok a származással kapcsolatos ismeretek átörökítését az iskolákra, illetve a pedagógusokra.

3.4.2. Nemzetiségi és többségi sztereotípiák és előítéletek

Ebben az alfejezetben a sztereotípiákat, előítéleteket hoztuk összefüggésbe az életkorral, nemmel, iskolázottsággal, nemzetiségi iskolában való tanulás mértékével, a nemzetiségi nyelvhasználat gyakoriságával, a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökkel és a nyelvi, nemzetiségi identitással. A kérdőív egyik kérdésblokkja, 15 kérdése terjedt ki az adatközlőknek a mássággal kapcsolatos toleranciájára, illetve intoleranciájára. A kapott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a többségi társadalom toleráns a tótkomlósi szlovák nemzetiséggel, legalábbis nyelvhasználatukat illetően. Azokra a kérdésekre, hogy *Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne*

¹⁶ A karácsony és újév táján énekes adománygyűjtés házról házra járva.

beszéljen szlovákul? 85,3% (58 fő) – *soha nem szóltak rám* – választ adta, 11,8% (8 fő) a *ritkán* és 2,9% (2 fő) a *gyakran rám szóltak* választ adta. *Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne beszéljen magyarul?* 95,7% (66 fő) *soha*; 4,3% (3 fő) *ritkán* választ adta. Az *Előfordult-e, hogy ezt mondták Önnek: Beszélj magyarul, mert magyar kenyeret eszel!* (k103) kérdésre, 90% (63 fő) a *soha*, 8,6% (6 fő) a *ritkán* és 1,4% (1 fő) a *gyakran* választ adta.

Összegzésképpen elmondható, hogy a tótkomlói szlovákoknál sem a nem, sem pedig az életkor nincs szignifikáns kapcsolatban az előítéletekkel, sztereotípiákkal. Egyedül az iskolai végzettség befolyásolta a válaszokat. Ez azt jelenti, hogy minél iskolázottabb az adatközlő annál jobb véleménnyel volt a környező nemzetiségekről. Ez az adat nem meglepő, hiszen más szociálpszichológiai vizsgálatokban is gyakran tapasztaljuk, hogy az iskolázottabbak általában toleránsabbak (Barcy et al. 1996).

A továbbiakban a kérdőívben 7 állítást soroltunk fel melyek a nyelvmegtartás általános attitűdjeivel voltak kapcsolatosak. Az adatközlők vagy egyetértettek, vagy elleneztek állításainkat.

- *A szlovák gyerekeknek meg kell tanulniuk szlovákul* állítással 95,7% (66 fő) egyetértett és 4,3% (3 fő) nem értett egyet.
- *Egy falubeli szlovák fiatalnak szlovákkal kell összeházasodnia* állítással, 72,5% (50 fő) nem értett egyet és 27,5% (19 fő) egyetértett. Ahogy a magyarországi szlovákok közösségének egészére, úgy a tótkomlói szlovákokra is jellemző volt, hogy évszázadokon keresztül csak egymás között kötöttek házasságot. Napjainkban a házasságkötéskor a más nemzetiséghez való tartozás nem kizáró ok.
- *Ha egy falubeli szlovák fiatal magyarral házasodik, a gyereke nem fog szlovákul beszélni* az állításunkkal 67,2% (45 fő) nem értett egyet, még 32,8% (22 fő) egyetértett. Szerintük a szlovák–magyar vegyes házasságban élők rendszerint a magyar nyelvet használják, így gyermekeik csak magyarul tanulnak majd meg.
- *A szlovák nyelv idővel el fog tűnni a faluból, hiszen itt mindenki magyarul fog beszélni* az állításunkkal 77,9% (53 fő) nem értett egyet és 22,1% (15 fő) egyetértett.
- *Lényeges szlovákul tudni, ha a szlovák kultúra részévé szeretnénk válni* állításunkkal 94,3% (66 fő) egyetértett és 5,7% (4 fő) pedig nem értett egyet.
- *Meg kell őrizni a szlovák nyelvet, hogy a szlovákság megmaradjon Magyarországon* az állításunkkal 97,1% (68 fő) egyetértett és 2,9% (2 fő) nem értett egyet.
- *A szlovákokat lenézik ebben az országban* az állításunkkal 77,6% (52 fő) nem értett egyet, míg 22,4% (15 fő) egyetértett.

Megállapítható, hogy azok az adatközlők, akik pozitívan nyilatkoztak a nyelvmegtartással kapcsolatban, illetve a nyelvmegőrzésre törekednek, nemtől függetlenül toleránsak az őket körülvevőkkel is.

A nyelvi és nemzetiségi identitással kapcsolatban a következő kérdésekre kerestük a választ.

- *Milyen nemzetiségűnek tartja magát?* (k14) A válaszadók 69,9%-a (48 fő) *szlovák nemzetiségűnek*, 21,8% (15 fő) *mindkét nemzetiséghez* tartozónak vallotta magát és 8,7% (6 fő) *magyar nemzetiséget* jelölte meg.
- *Mi az anyanyelve* (k15) kérdésre 67,6% (46 fő) a *szlovákot* jelölte meg, 19,1% (13 fő) *mindkettőt* és 13,2% (9 fő) pedig *magyar anyanyelvűnek* tartja magát.
- *Szülei szlovákok voltak-e* (k16) kérdésre a válaszadók 84,6%-a (55 fő) *igen*, *mindkét* szülőm szlovák (volt) választ adta és 15,4% (10 fő) csak *az egyik* szülőm (volt) szlovák választ jelölte meg.
- *Ön szlováknak érzi magát* (k22) kérdésre a megkérdezettek 75,0%-a (51 fő) *igennel* válaszolt, 13,2% (9 fő) *szlováknak is és magyarnak is* vallotta magát és 11,8% (8 fő) *magyarnak* mondják magukat.

A megkérdezett férfiak közül azok, akik szlovák nemzetiségűnek tartják magukat (k14) és szlováknak érzik magukat (k22), úgy gondolják, hogy Tótkomlóson a magyarok jól viszonyulnak a szlovákokhoz (k114) és jó véleménnyel vannak a békéscsabai szlovákokról is (k105). Azok a férfiak, akik szlovák anyanyelvűnek tartják magukat, úgy gondolják, hogy Tótkomlóson jól viszonyulnak a magyarok a szlovákokhoz és jó véleménnyel vannak a szomszédos békéscsabai szlovákokról is.

A női adatközlők esetében nem volt szignifikáns korreláció a nemzetiségi identitás és az előítéletek, sztereotípiák között. Ebben az összefüggésben csak a férfiak válaszai voltak egyértelműen jellemzőek.

4. Változások a 2002–2003-as kutatáshoz képest

A tótkomlósi szlovák nyelvi helyzetről és a nemzetiségi közösség jelen állapotáról empirikus kutatás¹⁷ során szociolingvisztikai interjúk készítésével tájékozódunk (Az adatközlőkről lásd Melléklet). A beszélgetésekről, melyek szlovák és magyar nyelven zajlottak, hangfelvételt készítettünk.

A szlovák nyelv használatára Tótkomlóson napjainkban is – mint 20 évvel ezelőtt – ellentmondásos helyzet, ellentétes kétirányú mozgás, egyidejű fejlődés és visszafejlődés a jellemző. A kutatás eredményei azonban e két tendencia erőteljesebb növekedését mutatják mindkét irányba. A szlovák nyelvű kommunikáció egyre gyakrabban van jelen a közösségi szférában, ugyanakkor vannak nyelvhasználati színterek, ahonnan a szlovák nyelv szinte már teljesen kiszorult.

Egyre kevesebben beszélnek már a helyi nyelvjárást a családban, generációnként egyre csökkenő szlovák nyelvűség a jellemző. Elsődleges szocializáció útján a

¹⁷ A kutatást 2023. március 9-én végeztük Tótkomlóson.

2002–2003-as kutatás adatközlői még nagy számban sajátították el a szlovák nyelvet. Mára főként a másodlagos és időnként a harmadlagos szocializáció során, az iskolában és nyelvtanfolyamokon tanulnak meg szlovákul a tótkomlóiak. Míg az alapkutatás idején még volt, aki mindig szlovákul beszélt szüleivel, házastársával, élettársával, ma már nehezen – csak a legidősebbek körében – találunk erre példát. A gyerekeivel, csak szlovákul már akkor sem és most sem beszélt/beszél senki, *olykor, néha* azonban napjainkban is vannak, akik igen. Kismértékű elmozdulást tapasztalhattunk azonban a szlovák nyelv javára az unokákkal való kommunikáció esetében. Néhány nagyszülő – az iskola biztatására is – igyekszik szlovákul is beszélni az unokáival. Bár ódzkodnak, hogy nem tudnak ők szlovákul *len tak po komlósiky* (csak a komlósit). A nyelvváltozatok, a Szlovákiában és Magyarországon használatos irodalmi és tájnyelv presztízsbeli különbsége még mindig megfigyelhető Tótkomlóson. Tapasztalhattuk továbbá ezen a településen is azt az újabb jelenséget, hogy a gyerekek kezdeményezik a szlovák nyelvű beszélgetést a szüleikkel, főleg idősebb, fiatal felnőtt korban. *A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* összehasonlító szociolingvisztikai kutatás eredményeit Borbély Anna több tanulmányában elemezte, legutóbb komplexen és átfogóan pl. a *Kétnyelvűség* (2014) című könyvében. Tanulságos és érdekes összevetni a kutatásban résztvevő nemzetiségi közösségek nyelvi helyzetét.

Egyre kevesebbszer használatos a szlovák nyelv a hétköznapi, mindennapi életben, a hivatalos ügyintézés, egészségügy területén. Bár itt is talákoztunk jó gyakorlattal. A polgármesteri hivatalban nincs már szlovákul tudó ügyintéző. A szlovák származású polgármester ugyanakkor a nem hivatalos alkalmakkor törekszik szlovákul beszélgetni a munkatársaival, és szlovák nyelvtanfolyamra is járt. Az egyik magyar orvos pedig, mivel nemzetiségi településen dolgozik, szükségét érezte annak, hogy megtanuljon szlovákul. A betegeihez mindig van pár kedves szava az anyanyelvükön. Ez példaértékű, követésre méltó, nagyon ritka eset.

A magánszférával ellentétben a nyelvhasználat közösségi szinterei egyre rendszeresebben és jobban funkcionálnak Tótkomlóson. A legnagyobb változás az egyházi életben következett be. A tótkomlói szlovákok evangélikus vallásúak, szlovák nyelven beszélő papjuk azonban hosszú évekig nem volt. Szlovák nyelvű istentiszteletet havonta egyszer tartottak, az evangélikus egyház és az Országos Szlovák Önkormányzat vándorlelkészi szolgálatának keretében. Sok adatközlő az alapkutatás idején fontosnak tartotta megjegyezni, hogy hiányát érzi a szlovákul tudó papnak. 2007-ben azonban a helyzet megváltozott, ekkor kezdte meg Szpisák Attila szlovák lelkész állandó tótkomlói szolgálatát. Azóta rendszeres a szlovák nyelv használata az egyházi életben is. Zsilák Mária (1996: 363–373) megállapításai a tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződésére vonatkozóan, napjainkban így már csak részben helytállóak, mivel az egyházi adminisztrációban próbálkozásokat regisztrálhattunk a szlovák nyelv használatára. Az országban egyedülálló módon a Szeretetszolgálat ellátásainak igénybevételéhez kitöltendő adatlapokat lefordították

szlovákra. A hagyományos egyházi feladatok mellett, rendkívül szerteágazó és gazdag tevékenységet folytató egyházközség, jelentős úgy karitatív, mint munkáltatói szempontból.¹⁸

Az oktatási intézmények szerepe a szlovák nyelv és kultúra megőrzése területén tovább erősödött. Tótkomlóson működik szlovák–magyar kétnyelvű általános iskola, ahol a gyermekek és tanulók létszáma évekig folyamatosan emelkedett. Az első osztályosok száma 24–25 fő körül mozgott. A városra is jellemző népesség- és születésszám csökkenése ellenére a tanulói létszám változatlanul stabil, állandó. A 2022/2023-as tanévben 21, 2004/2005-ben 22 első osztályos tanulója volt az intézménynek. A beiratkozott tanulók létszáma jelenleg 157.

A nyelvmegőrzés szempontjából fontos kezdeményezése az iskolának a volt diákok, szülők, szlovákul nem tudó pedagógusok és más érdeklődő felnőttek számára is az 1997/1998-as tanévtől meghirdetett szlovák nyelvtanfolyam, mely azóta folyamatosan működik. Ebben a tanévben kezdő és haladó, valamint külön pedagógus csoportban 12 fő tanul szlovákiai vendégtanár vezetésével szlovákul. Számuk 2004/2005-ben 16 fő volt. Többen közülük szlovák nyelvvizsgára készültek.

Az iskola és szolgáltatásai iránti érdeklődés a szlovák nyelv és kultúra presztízsének a növekedését mutatja Tótkomlóson. Ezt támasztja alá, hogy napjainkban a tanulók 50%-a rendelkezik csak szlovák gyökerekkel – de ők sem sajátítják el a családban a nyelvet – a másik 50% nem. A tanulói összetétel változása és az otthonról hozott szlovák nyelvtudás hiánya miatt, egyre inkább az idegennyelv-tanítás módszereit kénytelenek alkalmazni a pedagógusok.¹⁹ Munkájuk eredményeként többen tesznek nyelvvizsgát a 8. osztály végén. A magyar szülők elismerik a színvonalas és gyermekközpontú iskolai oktató-nevelőmunkát, a hatékony, szlovák és angol nyelv-oktatást, a gazdag tanórán és iskolán kívüli programokat, ezért választják a szlovák iskolát. Az intézmény épületét a kor követelményeinek megfelelően 2006-ban bővítették és újították fel. Az intézmény fenntartója 2013. szeptember 1. óta az Országos Szlovák Önkormányzat, azóta tárgyi feltételei is folyamatosan javulnak. Vásároltak például egy régi szlovák házat, melyben szlovák néprajzi termeket rendeztek be adományba kapott korhű bútorokkal és eszközökkel. Gyakran itt tartják a szlovák népismereti órákat.

További jelentős változás, hogy nőtt Tótkomlóson a szlovák nyelvet oktató intézmények száma. A szlovák nemzetiségi óvoda mellett, egyházi óvodában is ismerkedhetnek a gyermekek elődeik nyelvével és a nemzetiségi kultúrával. A Jankó János Gimnázium újraalapítása óta a helyi középiskolában is folytathatják a szlovák nyelv tanulását választható tantárgyként az érdeklődők.²⁰

¹⁸ A tótkomlósi evangélikus egyházközség bemutatása – hasonlóképpen az oktatási intézményekhez és szervezetekhez – önálló dolgozat tárgya lehetne.

¹⁹ Az iskola pedagógusai fontosnak tartanak a tananyag és tantervi követelmények módosítását, korszerűsítését. A kommunikációközpontú nyelvoktatás erősítését, például a mai szleng elsajátítását is.

²⁰ Ebben valószínűleg szerepe van annak is, hogy az iskola igazgatói többnyire szlovákok voltak, a jelenlegi és az előző két igazgató is.

Bővült a szlovák hagyományokat és kultúrát ápoló művészeti csoportok száma. 2009-ben alakult meg a Tremolo Mandolinzenekar. 2019-ben a volt néptáncosokból, akik ma 45–50 évesek, a Szenior Néptáncsoport. A régi és új művészeti közösségek tevékenységükkel nagyban hozzájárulnak a szlovák nyelv fennmaradásához is.

A nemzetiség jövője szempontjából jelentős, hogy a szervezetben, és művészeti csoportokban egyre több a fiatal. Valamint az, hogy a város vezetői a polgármesterrel az élen támogatják a szlovák szervezeteket és intézményeket, szlovák kapcsolatokat, melyek száma szintén növekszik.

A jelentős változások közé tartozik, hogy Tótkomlóson egyre „láthatóbb és hallhatóbb” a szlovákok jelenléte. A 2002–2003-as alap kutatás során megkérdeztük a szlovákság vezető képviselőit, milyen terveik vannak a jövőt illetően. 2023-ban megállapítottuk, hogy sikerült megvalósítani a 20 évvel ezelőtti tervek többségét. Kétnyelvű minden utcanév- és intézménytábla. Nőtt a szlovák programok száma, évente 10–12. Köztük színházi és ismeretterjesztő előadások, irodalmi estek, könyvbemutatók, melyek alkalmi a szlovák nyelv használatának. Nemcsak a szlovák, hanem a települési rendezvények nagy része is kétnyelvű. Szlovák szerkesztő dolgozik a helyi újságban, 2004-ben megalakult a regionális kulturális központ és regionális egyesület, mely mára országos jelentőségű szervezetté nőtte ki magát Magyarországi Szlovák Szervezetek Uniója néven. Vezetője Zelman Ferenc.

Megállapíthatjuk, hogy a tótkomlósi szlovákság példaértékű aktivitása a közösségi szlovák nyelvhasználat nagymértékű térnyerése minden bizonnyal hozzájárul a szlovák–magyar nyelvcserre, nyelvvesztés, az asszimiláció lassításához és a szlovák közösség fennmaradásához.

5. Tótkomlós nyelvi tájképe

Az alábbiakban azt kívánjuk bemutatni, hogy a szlovák nyelvnek milyen vizuális megjelenési formái vannak jelen Tótkomlóson, ahol különböző kultúrájú és nyelvű közösségek élnek együtt.

5.1. Bevezetés

A nyelvi tájkép kutatása egyre vonzóbb témává válik a magyar nyelvészek között és fokozatosan bővül a hasonló kutatások témaköre. Napjainban egyre inkább önálló tudományterületté fejlődik. A nyelvi tájkép vizsgálata általában a pillanat megragadására, lefényképezésére ad lehetőséget. Az ilyen jellegű kutatás tulajdonképpen szinkron típusú. A kutatók általában egy adott rövid időszakot rögzítenek a vizsgált térben megjelenő feliratokat, nyelveket (Csernyicskó 2016: 50–62).

Kutatásunkhoz Landry és Bouris a nyelvi tájkép fogalmának leggyakrabban idézett meghatározását használjuk: „*A közúti jelzőtáblák, a hirdetőtáblák, az utcanevek, a helynevek, a kereskedelmi egységek jelzései és a kormányzati épületek nyilvános feliratai alkotják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét*” (Landry–Bouris 1997: 25).

Kutatásunk célja volt kideríteni, hogy a nyelvi tájképben a nyelveknek milyen az elhelyezkedése és a hatalmi kapcsolata. Érdekel bennünket a nyelvek elhelyezkedése, milyen sorrend van közöttük, milyen betűtípussal, betűmérettel használatosak. A nyelvi tájkép vizsgálatából kapott adatok tisztázzák a nyelv, a társadalom, a nemzetiségi identitás és a hatalom kölcsönhatását.

Egy város életében jelentősnek és szükségesnek tartjuk a többnyelvű feliratok használatát, hiszen a látható multikulturalitásnak a gyakorlat mellett fontos jelképes üzenete is van a településen élő szlovák közösség számára. Azt közvetítik a nemzetiségek és a többség felé, hogy nyelvük és kultúrájuk megőrzését értéknek tartja maga a nemzetiség, de igényli és elismeri a többségi magyar nemzet is. A nyelvi tájkép ideológiák színtere is. Közvetítő szerepe van a (nyelv)politikai szintek között, s jól tükrözi az adott város különböző nemzetiségei hatalmi viszonyait.

Magyarország szlovák nyelvi tájképét elsők között Tuska Tünde és Uhrin Erzsébet kutatta (Tuska–Uhrin 2020a: 445–463, 2020b: 240–260, Tušková–Uhrinová 2020: 327–373). Tanulmányaik arról szólnak, hogy a szlovákok által lakott településeken milyen formában van jelen a szlovák nyelv az etnikai megoszlást is figyelembe véve. Az említett írások egy-egy település utcanéveivel, intézménytábláival, rendezvényeivel, kiadványaival, azok nyelvezetével foglalkoznak, illetve a település intézményeinek (szlovák önkormányzat, iskola, óvoda) nyelvi tájképét vizsgálják tágabb kontextusban. Kutatásaik a szlovák nyelv láthatóságára és az állami magyar nyelvvel kapcsolatos pozícióira fókuszálnak, azonban a település szlovák nyelvhasználatáról is tartalmaznak információkat.

5.2. Utcanevek

Tótkomlós város vezetése 2010-ben megkereste Laukó Zsuzsannát, a Szlovák Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Óvoda igazgatónőjét, hogy két nap alatt, fordítsa le szlovák nyelvre az összes intézmény nevét és utcanéveket, hogy az elnevezések két nyelven szerepeljen majd. Ez a döntés – a rövid határidőt leszámítva²¹ – egy nemzetiségileg vegyes városban nagyon pozitív, előremutató volt, hiszen figyelembe vehették a feliratok két alapfunkcióját a kommunikatív és a szimbolikus funkciót. A kommunikatív funkció az információátadást szolgálja, a szimbolikus pedig a teret attribútumokkal látja el (Bartha–Lahonen–Szabó 2013: 15). Tótkomlóson a nemzetiségi és többségi közösségek között nem volt vita a kihelyezett szlovák nyelvű utcanévtáblák miatt. Előtte nem volt egyetlen egynyelvű, szlovák nyelvű felirat sem a közös térben. Egy ilyen jellegű jelenség nemcsak a feliratok meglétéről vagy hiányáról, de azok térbeli viszonyáról is szól. Ez Scollon és Scollon munkája alapján azt jelenti, hogy a hatalmi helyzetben lévő feliratok felül vagy első helyen vannak, nagyobb, erőteljesebb méretekben, esetleg hangsúlyosabb betűtípussal feltüntetve (Scollon–Scollon 2003).

²¹ Ami a szükséges kutatómunkát és szakmai konzultációt sem tette lehetővé.

A kétnyelvű utcanévtáblákkal kapcsolatban az az általános szokás Magyarországon, hogy a magyar nyelvűeket szlovákra fordítják a magyar nyelvűek alá helyezik és a betű típusa általában egyforma vagy a magyar utcanév vastagon van szedve. Tehát, a magyar nyelv van dominánsan feltüntetve. Tótkomlóson az utcanévtáblák a következőképpen vannak lefordítva: Csaba utca–*Ulica Csaba*; Tass utca–*Tassova ulica*; Szent István tér–*Námestie sv. Štefana*; Vak utca–*Slepá ulica*; Koppány János köz–*Ulička Jánosa Koppánya*; Luther Márton utca–*Ulica Mártona Luthera*; Fő út–*Hlavná ulica*; Kossuth Lajos utca–*Ulica Lajosa Kossutha*; Békéssámsoni út–*Šámšonská cesta*; Szabadság tér–*Námestie slobody*; Hársfa utca–*Lipová ulica*; Liszt Ferenc utca–*Ulica Ferenc Liszta*; Bot utca–*Palicová ulica*; Görgey utca–*Görgeyho ulica*; Wallaszky Pál tér–*Námestie Pavla Wallaszkého*; Bajcsy-Zsilinszky utca–*Ulica Bajcsy-Zsilinského*; Dr. Adamkovic Ágost tér–*Námestie Dr. Ágosta Adamkovicsa*; Szexy György utca–*Ulica Györgya Szexyho* (1. fénykép).



1. fénykép

Kétnyelvű magyar–szlovák utcanévtábla (Tótkomlós)

Forrás: MSZKI

A Tótkomlóson található, felsorolt utcanévekből látszik, hogy a személyneveket, a családneveket és utóneveket magyar helyesírással meghagyva a magyar betűket szlovák raggal használják. Pontatlanul van lefordítva a Luther Márton személynév (*Márton* helyett *Martina*-ra kellett volna fordítani, vagyis *Ulica Martina Luthera*).

A kétnyelvű utcanévtáblák, ahogy az a példánkból is látszik, a nyelvhasználatra pozitív hatással vannak, hiszen a nemzetiségi nyelv vizuális használata növeli az adott nyelv és az azon a nyelven beszélő közösség presztízsét (Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 17–19).

A kétnyelvű (szlovák–magyar) településeken Magyarországon általában nem élnek a nyelvi tájkép adta lehetőséggel. Többnyire az egynyelvű, magyar feliratok, utcanévtáblák jelennek meg a közös térben. Ez arra utalhat, hogy ezeken a településeken már egyáltalán nem beszélnek a szlovák vagy más nemzetiségi nyelvet, de ez gyakran nem így van.

5.3. Intézménynevek, szobrok és egyéb feliratok nyelvi tájképe

A nyelvi tájkép területének vizsgálata nagyon értékes a város többnyelvűségének elemzéséhez. A közterek mindig változások alatt állnak, hiszen a tér folyamatosan alakul, mozog, ezért a kutatók elsősorban egy adott időszakra koncentrálnak, vizsgálják, fényképezik a feliratokat.

Tótkomlós határában olyan tábla áll, amelyen a magyar mellett a város által használt szlovák névváltozat van feltüntetve Tótkomlós–*Slovenský Komlůš*. Tótkomlóstra bármely irányból érkezőnek a város szlovák nevével felülírt tábla is fogadja, amely a magyar nyelvű alatt helyezkedik el. A kétnyelvű helységnév táblák egyértelmű információt közölnek az odalátogatók számára a város nemzetiségi lakosságáról. Így van ez a többi intézmény, szobor feliratánál is, például Mozi–*Kino*; Virág és Ajándéküzlet, csokrok, virágdíszek, koszorúk–*Kvetinárstvo, Kytice, darčeky, čokolády*; Figaro étterem, minden nap–*Reštaurácia, každý deň*; Alapfokú Művészetoktatási Intézmény–*Základná umelecká škola*; Orvosi Rendelő Tótkomlós–*Zdravotné stre-disko Slovenský Komlůš*²².

További intézmények, kiírások és szobrok, melyek kétnyelvűek: Szlovák Néprajzi Gyűjtemény–*Slovenská národopisná zbierka*; Főbejárat–*Hlavný vchod*; Vároterem–*Čakáreň*; Szlovák Önkormányzat Tótkomlós–*Slovenská samospráva Slovenský Komlůš*; Békés Megyei Kormányhivatal Orosházi Járási Hivatal Tótkomlósi Kirendeltség–*Úrad vlády Békešskej župy Orošházsky okresný úrad pobočka v Slovenskom Komlůši*; *Pavel Valaský 1742–1824; Luther Hrad prepevný je pán Boh náš! 500 rokov reformácie. Slováci Došli sme 1746*. „Megérkeztünk Tótkomlós újratelepítésének 275. évfordulója alkalmából”: az emléktábla első, kezdő nyelve a szlovák, amit a magyar „megérkeztünk” szó követ. Nem ez a megszokott sorrend egy kétnyelvű közösség életében. Ez is egy fontos kérdés, ami a nemzetiségi nyelv láthatósága köré szerveződik, hogyan, milyen módon képes a nyelvi tájkép megmagyarázni a nemzetiségi lét fontosságát. Ebben az esetben ez a minta példa nélküli.

5.4. Iskola

A nyelvi tájkép értelmezéséhez tartozik már az egyes közösségek nyelvválasztása, nyelvi hierarchiája a fontosabb eseményeken (Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 15), vagy akár egy iskola (schoolcape) nyelvi tájképének vizsgálata az oktatás fizikai környezetén keresztül (Szabó 2016: 231–242, 2017: 82–112). Nemzetiségi iskolai tájképkutatással Magyarországon Borbély (2020: 62–89), Pachné Heltai (2020: 186–208) és Tušková–Uhrinová (2020: 327–373) foglalkozott. A nyelvi tájkép lingvodidaktikai alkalmazását, szerepének lehetőségeit az idegen nyelvek oktatásában Istók–Lőrincz–Tóth (2022: 90–101) vizsgálta.

²² Mint ahogy azt már fentebb is említettük a magyar származású háziorvos beszéli a szlovák nyelvet, amit használ is, ha szlovák beteg van nála. Megkérdezi, hogy van, milyen panaszja van, miért érkezett a rendelőbe. Egy nemzetiségi nyelv ilyen jellegű használata nagy bizalmat szavaz a háziorvos felé. A város szlovák lakosai örömmel veszik ezt a közeledést, bíznak benne.

A tótkomlói szlovák iskola 1948²³ óta működik. 75 éve járul hozzá a szlovák nyelv és kultúra fennmaradásához. 1959-ben bevezették a kétnyelvű oktatást²⁴ Az iskola elnevezése – *Slovenská dvojjazyčná základná škola a materská škola*/Szlovák Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Óvoda – figyelemreméltó, a kétnyelvű működés ellenére csak a szlovák nyelvre való utalást tartalmazza. Az elnevezés így hangsúlyosan demonstrálja az intézmény nemzetiségi jellegét. Aki belép a tótkomlói iskolába, rögtön tudja, hogy szlovák nemzetiségi iskolába érkezett a kétnyelvű: Orvosi szoba–*Prvá pomoc*, *Šatňa*–Lány öltöző, vagy csak a szlovák nyelvű feliratok miatt: *Tanečný spolok Komlôš* (Néptáncgyűttes), *Správanie na hodine* (Hogy viselkedjünk az órákon). A falakon minden felirat kétnyelvű, és az első, a felső helyen általában a szlovák szöveg van. Az egyforma betűtípus és betűméret a két nyelv és hordozói egyenrangúságát hirdeti. A feliratok sorrendje valamint a csak szlovák szövegek pedig a nemzetiség hangsúlyos felvállalását jelzik. Ilyenek a tablók is, melyek az utóbbi időben csak szlovák nyelvűek. A múlt század ötvenes éveiben ezek még magyar nyelvűek voltak. A személyneveket azonban magyarul, a magyar helyesírásnak megfelelően írják, ahogy a tanulók anyakönyvében van feltüntetve. Hasonlóképpen az osztálynaplókhoz, bizonyítványokhoz.²⁵ A tanulók heterogén összetétele, az egységes elvárások hiánya miatt, valamint a problémák és félreértések elkerülése végett ezt a gyakorlatot választották.

Követésre méltó kezdeményezésekkel is találkoztunk. *Otázky pod nástenkou*–Kérdések a falújság alatt címmel aktivizálják a tanulókat a falújság szövegeinek az elolvasására, melyek addig többnyire csak dekorációként szolgáltak. Külön kérdéseket fogalmaznak meg az alsó tagozatos és felső tagozatos tanulók számára, a válaszokat havonta kiértékelik és jutalmazzák. Az iskolában évente szlovák hónapot rendeznek a Szlovák Kultúra Hónapja elnevezéssel, melynek igen tartalmas kínálatában a nyelvi programok is jelentős szerepet kapnak, pl. *Spievanky a veršovačky* (ének- és vesmondóverseny), *vlastivedné kvízy o Komlôši, o Slovensku* (település- és országismereti kvíz) *kalendárne obyčaje* (jeles napok). Az intézmény gazdag szlovák kulturális-szabadidős kínálattal rendelkezik, mely tevékenységet a Harmónia Gyermekek Művészeti Csoport fogja össze. Van táncsoportjuk, énekkaruk, színját-szó csoportjuk, vers- és prózamondóik, zenekaruk, mely csoportok népszerűek a gyermekek körében. A szlovák mellett többnyelvű, angol, német, szerb, lengyel, ukrán, francia feliratok is láthatunk az intézményben. Ezeket a feliratokat a Nyelvek Napjára készítették, s a nyelvtanulást kívánják ezzel is ösztönözni. Az intézmény igazgatónöje 2008 óta az idén nyugdíjba vonuló Laukó Zsuzsanna.

²³ Már 1946-ban a magyar iskola keretében szlovák tagozat kezdte meg működését, amely 1948-ig evangélikus egyházi iskolaként működött (1945 után is szlovákul tanulhattak ott).

²⁴ A dokumentumok szerint a szülők kívánságára, hogy a tanulóknak ne legyenek nyelvi nehézségei a magyar tannyelvű közép-, illetve felsőfokú iskolákban.

²⁵ A személynevek (vezetéknévek) írásának eldöntése a szlovák nyelvű dokumentumokban nemcsak annak az iskolának okoz nehézséget, hanem minden szlovák intézménynek és szervezetnek Magyarországon.

5.5. Óvoda

A városban két óvoda van, ahol szlovák nyelvvel ismerkedhetnek a gyerekek. Ez a Szlovák Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Óvoda és a Tótkomlói Evangélikus Óvoda. Szlovák nemzetiségi munkaközösségek ezek, tagjaik biztosítják a nyelvvel való ismerkedést csoportos és egyéni foglalkozások keretén belül. A szlovák nyelvű foglalkozás mindhárom óvodai csoportban folyik, és a vizuális nyelv az összes helyiségben, teremben két nyelven, magyarul és szlovákul is olvasható. Ilyenek például a csoportszobák nevei: *Veľká veková skupina* (Nagycsoport), *Stredná veková skupina* (Középső csoport), *Malá veková skupina* (Kiscsoport). Az óvodai feladatok kapcsolódnak a szlovák nyelvhez és kultúrához. A szlovák nemzetiségi nevelés a nyelvi hagyomány és kultúra ápolását segíti kialakítani a gyermekeknél, ezáltal gazdagítva kulturális életüket. A képzés alatt szlovák mondókát, verset, éneket és mesét tanulnak a gyerekek, melyekből sok ki van téve a faliújságra. Például: *Zimné radovanky*, *Kefka*, *Šošovička*, *Prší, prší len sa leje*, *Ďakujem*, *Tečie voda z kohútika*, *Ak chcem zdravé zúbky mať*, *Pravidlá triedy*, *Huk v triede byť nemôže*. A felsorolt feliratok mind egynyelvű szlovák feliratok. A gyerekek ugyan olvasni még nem tudnak, de az óvodába látogató szülőket, nagyszülőket ez az egynyelvű szlovák nyelvi tájkép fogadja. Az óvodában lévő falakat is szlovák festett tányérok, hímezett masnik, terítők díszítik, amivel szintén a nemzetiséghez való tartozást szeretnék erősíteni az odalátogatókban. Az óvoda bejáratánál fogadó tábla is egynyelvű. Ugyan felette ott van a magyar egynyelvű felirat is, de utána a szlovák nyelvű intézményfelirata következik *Slovenská základná škola a materská škola Slovenský Komláš*.

5.6. Egyházi élet

Tótkomlós nyelvi tájképe szempontjából fontos, hogy az egyházi intézménynevek magyar–szlovák kétnyelvűek. Nemcsak az épületek főbejáratai előtt vannak kitéve, de sok esetben az autókön, hivatalos papírokon is szerepelnek. Ez sokszor nagy gondot jelent a gyülekezet számára, mivel a szlovák nyelvű elnevezés nem szerepel hivatalosan az intézménynevek listája között. Így az állam az intézmények, segítőszervezetek kétnyelvű elnevezéseit hivatalosan nem fogadja el, azokat nem jegyzik be, nem használhatják. Ez gondot jelent a gyülekezet számára, amely ezt a problémát mindenképpen orvosolni akarja.

Luther Ház Szenvedélybetegek Nappali ellátása, Tótkomlói Evangélikus Szeretetszolgálat–*Dom Lutheria, Denné centrum pre ľudí závislých na návykových látkach Evanjelická diakonia v Slovenskom Komláš*; Tótkomlói Evangélikus Ifjúság–*Evanjelická mládež v Slovenskom Komláš*; Napraforgóház Közösségi Ház Baba-mama Kör, Ifi, Nőegylet–*Dom slnečnice Spoločenská miestnosť, Materské centrum, Spoločenstvo žien* (2. fénykép); Tótkomlói Evangélikus Szeretetszolgálat–*Evanjelická diakonia Slovenskom Komláš*; Evangélikus Lelkészi Hivatal–*Evanjelický a.v. farský úrad*; Koppány János Ház, Alapszolgáltatás, Tótkomlói Evangélikus Szeretetszolgálat Idősek Klubja, Étkeztetés, Házi Segélynyújtás–*Dom Jána*

Koppány, Primárna starostlivosť, Evanjelická diakonia v Slovenskom Komlóši, Denné centrum pre seniorov, jedáleň, Domáca opatrovateľská starostlivosť; Evan­gélíkus Kápolna–Evanjelická kaplnka; Tótkomlósi Evangélikus Mesterségek Háza–Evanjelický dom remesiel v Slovenskom Komlóši; Főbejárat–Hlavný vchod.



2. fénykép

Kétnyelvű magyar–szlovák feliratú egyházi intézménytábla (Tótkomlós)

Forrás: MSZKI

Tótkomlóson az istentiszteleteken már nem a Transciusból énekel a gyülekezet, a szlovákiai liturgiát használják. Így az irodalmi szlovák nyelvet mindannyian megértik. A szlovák nyelvű istentiszteletre körülbelül húszan járnak, az azt követő magyar nyelvű istentiszteleten többen vannak, akik beszélnek, értenek szlovákul, de ők a magyar nyelvet választják felekezetük nyelvének.

Egy évben körülbelül huszonöt temetés van, ebből hét, nyolc gyászszertartáson kéri, hogy legyen szlovákul az ima és az ének. A gyülekezeti lelkész ezt a kérést nagy örömmel teljesíti.

Az evangélikus pappal többen szlovákul beszélnek a városban. Számukra ez a természetes, megszokott. A szlovák nyelv mindennapi, természetes használata hozzájárulhat a többnyelvűség terjedéséhez, a sokszínű világ alaposabb megismeréséhez. A nyelvi tájkép további behatóbb vizsgálatának eredményei segíthetnek értelmezni a nyelvet, a társadalmat, a nemzetiségi identitást és a hatalom kölcsönös viszonyát.

5.7. Szlovák önkormányzat

1994-től folyamatosan működik a szlovák nemzetiségi önkormányzat: Szlovák Önkormányzat Tótkomlós–*Slovenská samospráva Slovenský Komlós*, mely eredményesen fogja össze, irányítja és képviseli a közösséget. Nem csak a tótkomlósi szlovákok nyelvének, kultúrájának, szokásainak, hagyományainak, anyagi és szellemi értékeinek, valamint szlovák identitásának megőrzésére törekszik, hanem azok továbbfejlesztésére, korszerűsítésére is. A már említett kétnyelvű utcanévek és a

szlovák szerkesztő alkalmazásának kezdeményezése mellett szorgalmazzák például a város és intézményei szlovák kapcsolatainak bővítését az élő szlovák nyelv és kultúra megismerése, gyakorlása céljából. Három szlovákiai (Galánta/*Galanta*, Jolsva/*Jelšava*, Zólyom/*Zvolen*) és egy romániai szlovák (Nagylak/*Nadlac*) várossal van rendszeres és tartalmas testvérkapcsolata Tótkomlósnak. Az iskola együttműködik a nagylaki és jelsvai szlovák iskolával, az evangélikus egyház is az ottani gyülekezetekkel, a fúvós zenekar a szlovákiai Trencsén/*Trenčín*, Poprád/*Poprad* és Kassa/*Košice* városával. A néptáncsoport nagyon jó kapcsolatot alakított ki Martin Urban szlovákiai koreográfussal. Napjainkban Kiszács/*Kysáč* várossal, a szerbiai, vajdasági szlovák kapcsolatok kiépítésére törekszenek, tovább bővítve ezzel a dél-alföldi szlovákok közötti hagyományos együttműködést.

Az utóbbi években javult a kapcsolat a nemzetiségi és a települési önkormányzatok között, mely köszönhető a szlovák származású polgármester támogató hozzáállásának is. Jól működik az érdekérvényesítés mechanizmusa, mivel a városi önkormányzat kilenc tagja közül öt szlovák, s közülük ketten a nemzetiségi önkormányzat tagjai is. Mindkét képviselőtestület, a települési és a szlovák is, fontosnak tartja, hogy a szlovák nemzetiségi jelleg tükröződjön a település nyelvi arculatában, nyelvi tájképében, hogy a szlovák nyelv dominánsan jelen legyen mind a vizuális térben, mind a különböző kulturális és társadalmi programokon Tótkomlóson.

Nehezíti ezt a törekvést azonban, hogy az önkormányzat ülései és írásos dokumentumai magyar nyelvűek. A hivatalos nyelv a magyar, csak a köszöntés hangzik el szlovákul és néha néhány megjegyzés. A magyar nyelvi gyakorlat fő oka, hogy az üléseken mindig jelenlévő polgármesteri hivatal képviselője nem tud szlovákul, s a jegyzőkönyveket, határozatokat magyar nyelven kell a felettes szervnek továbbítani. A másik ok, hogy a magyarországi szlovákok nem ismerik a szlovák közéleti-politikai-közigazgatási terminológiát, mivel magyarul sajátították el azt. A kétnyelvű adminisztráció, fordítás, és tolmácsolás személyi és pénzügyi feltételei nem biztosítottak. A meghívók az önkormányzat üléseire és különböző rendezvényekre azonban minden esetben kétnyelvűek.

5.8. Civil szféra, média

A nyelvi tájkép a civil életben is nyomon követhető, szűkebb és tágabb értelmezésben egyaránt. Szlovák–magyar nyelvűek, a szerveződések elnevezései, a meghívók, szórólapok, plakátok. A programok döntő többségükben két-, olykor azonban csak szlovák nyelvűek. 1986-ban alakult Szlovák klub bázisán a Tótkomlósi Szlovákok Szervezete. A szervezet rendezvényein és a klubfoglalkozásokon, a klub által szervezett programokon, a próbákon a résztvevők általában szlovákul beszélnek, de a szlovákul nem tudó szlovákok és a magyar tagok miatt – akik házasársak, rokonok, barátok – mindent magyarra is lefordítanak. Egyre gyakoribb ezért a magyar nyelvű kommunikáció. A szlovák szervezet keretében működő páva- és a színjátászó kör közül, mára csak a színjátszás maradt. A Szlovák klub vezetősége és tagjai

úgy döntöttek felelevenítik Tótkomlós szlovák színjátszó hagyományait (Tóth 1999) színjátszó csoportot alapítottak, mely a Covid-járvány miatt két évig szüneteltette a tevékenységét. Napjainkban azonban újra próbálnak, az első darabjukat kívánják ismét színpadra vinni. Tagjai közül ugyan sokan kiöregedtek, megöregedtek, de próbálnak fiatal nyugdíjasokat is bevonni a munkába. A Tótkomlói Népi Együttes (új nevén Komlós Néptánc Egyesület) repertoárjában, mely 2022-ben ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját, kiemelt helyen szerepelnek a szlovák nemzetiségi népdalok és néptáncok.

A szlovák szó jelen van a helyi médiában, köszönhető ez nagyrészt a szlovák főszerkesztő Bajczér Jánosné Meleg Marian következetes munkájának. A Komlói Hírmondó rendszeresen tartalmaz szlovák mellékletet is, általában egy oldalt. A városi televízió is rendszeresen sugároz szlovák nyelvű műsorokat. Szlovákul a nemzetiségi közösség és intézményei életéről, programjairól tudósít mindkét média.

5.9. Befejezésül a nyelvi tájképhez

A nyelvi tájképkutatás alapján megállapíthatjuk, hogy a szlovák nyelvnek Tótkomlóson szimbolikus funkciója is van, láthatóan deklarálja, hogy szlovák nemzetiségi a település. Ezt igazolják a kétnyelvű feliratok a városban és az intézményekben, amelyekben általában a magyar nyelv szerepel az első helyen. Ezekben az esetekben tehát Scollon és Scollon (2003: 119–120, idézi Laihonon 2012: 38) terminológiája szerint a magyar a preferált kód, a szlovák pedig a perifériás kód. A szlovák nyelv azonban hangsúlyosan van jelen a városban, a különböző rendezvényeken látható és hallható, hogy itt szlovákok élnek. A szlovák nyelv Tótkomlóson a nemzetiségi identitás kifejezőjeként funkcionál (Crystal 2003). Ezzel ellentétben a mindennapokban, a hétköznapi és magánéletben a szlovák nyelv egyre ritkább eszköze a társadalmi érintkezésnek. Természetes kommunikációs funkciója egyre kevésbé érvényesül ezen a településen is.

6. Összegzés, kitekintés

Tótkomlóson először 2003 decemberében és 2004 januárjában az NKFP 5/126/2001 sz. projektum keretében komplex szociolingvisztikai kutatást valósítottunk meg, majd közel 20 év elteltével, 2022 április–2023 március között változásvizsgálati szondázást végeztünk.²⁶ A nyelvhasználati kérdőíves kutatás, interjúk, valamint a terepmunka során a részt vevő megfigyelés módszerével és dokumentumelemzéssel szerzett kutatási tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy az itteni szlovák közösség a nyelvcseré–nyelvmegtartás kontinuumában – az előzetes hipotézisünknek megfelelően – változatlanul középüti, a kétnyelvűség köztes fázisában helyezkedik el. A Bartha Csilla (1999: 123–129) által összefoglalt nyelvcseretípusokat tárgyaló

²⁶ Köszönjük a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete munkatársainak Kunovacné Gulyás Zsuzsannának, Laczó Magdolnának és Szuda Krisztinának a kutatáshoz és a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítséget.

szociolingvisztikai szakirodalom szerint, a tótkomlósi szlovákok a fokozatos nyelvcsere folyamatában vannak. A fokozatos nyelvcsere mellett azonban a fölülről lefelé tartó nyelvcsere bizonyos specifikus jellemzőit és a szlovák nyelv megőrzése érdekében napjainkban foganatosított egyre gyakoribb és tudatosabb konkrét intézkedések sorát is megfigyelhettük ebben a szlovák közösségben.

Az empirikus kutatás konkrét tényekkel támasztotta alá a szlovák nyelv használatát, létezését Tótkomlóson a megkérdezettek körében mindkét vizsgált időszakban. Az új kutatási eredmények ismeretében is tapasztalható volt a magyar nyelv meghatározó, uralkodó volta, a kommunikáció minden szintjén. A szlovákra a másodnyelv szerep a jellemző, s az is eltérő mértékben és minőségben az egyes nyelvhasználati szintereken. A szociolingvisztikai szakirodalom másodnyelvnek, az anyanyelv (első nyelv, elsőként megtanult nyelv) után elsőként elsajátított, legjobban birtokolt, általában rendszeresen, nap, mint nap használt másik nyelvet nevezi második nyelvnek, másodnyelvnek, mely kritériumoknak az itteni szlovák nyelv megfelel (Bartha 1999: 37; Kiss 1995: 155). Tótkomlóson a kultúra mindhárom alaprétégében jelen van és használatos napjainkban is a szlovák nyelv, de igen erősen differenciáltan az egyes kommunikációs szférákban és a generációk között. A tótkomlósi szlovák nyelv állapotára az ellentétes kétirányú mozgás az egyidejű fejlődés, illetve visszafejlődés a jellemző. Ez a kétnyelvűségi állapot, nyelvi helyzet is igazolja, hogy: „*Bár a nyelvcsere és nyelvmegőrzés ellentétes irányú folyamat, mégis egy-egy közösség életében eltérő mértékben bár, de egyszerre van jelen*” (Borbély 1995: 12). A szlovák nyelv visszaszorulása követhető nyomon Tótkomlóson a magánszférában. Az egyházi életben viszont újból, a magas kultúrában pedig egyre szélesebb körben terjed, új területeken jelenik meg ismét, mint a média, kultúra, nemzetiségi önkormányzat és közélet. Szükséges azonban megjegyezni, hogy ez a nyelvi gyakorlat olykor formális, szimbolikus értékű, s ebben hasonlít a fölülről lefelé tartó nyelvcsere formális, rituális kontextusaihoz.

A retrospektívnek is nevezhető kutatás során is beigazolódott, hogy a szlovák nyelv funkcionális rétegződése, átrétegződése egyazon időszakban fokozatosan bővül és szűkül. A kutatási eredmények ismeretében konstatálható, egyrészt a tótkomlósi szlovák nyelv funkcionális fejlődése, tudásának magasabb szintje, használatának bővülése a különböző nyelvhasználati szintereken (vö. Zsilák 1991: 53–62, 1993: 180–187, Žiláková 2004a: 75–82). Másrészt jellemző rá egy olyan kétnyelvűség-dinamika, amelyet generációról generációra csökkenő anyanyelvi, s az ezzel fordított arányban növekvő többségi nyelvi kompetencia jellemez (vö. Gyivicsán 1993: 130–149, 164–174; Györi-Nagy 1991: 6–20; Tušková 2016; Uhrinová 2017; Žiláková 2004b: 434–454).

Zsilák Mária, a magyarországi szlovák nyelv kommunikációs és kognitív funkcióinak való megfelelést vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ezek az alapvető nyelvi funkciók elsősorban a magyar nyelv dominanciája miatt csak korlátozottan érvényesülnek, érvényesülhetnek (lásd Žiláková 2004a). E tétel igazságát

tapasztaltuk Tótkomlóson is. A magyarországi szlovákok – köztük a tótkomlósiak is – anyanemzetüktől elszakadva magyar társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok között élnek. Gondolkodásukban, nyelvi világképükben, szemléletükben ezek a magyar viszonyok tükröződnek (Tušková 2021: 98–102, 103–122; Uhrinová 2008b: 195–197; Žiláková 2004a: 143–152). A nyelvi kontextus, nyelvi környezet döntően magyar, ez eredményezi a domináns magyar nyelvhasználatot. A magyar nyelv hatása a tótkomlósi szlovák nyelv valamennyi szintjét érinti, a hangtántól a szövegszerkesztésig. Tapasztalható ez az intonációban, a szórendben, a névmások és a prepozíciók, az igeidő, a mód, az aspektus, a vonzatok stb. használatában. A nyelvi tiszteletadásban, mint az udvariasság (vö. Kiss 1995: 268–278; Nyomárkay 1998: 277–284, 1999: 145–149; Wardhaugh 1995: 233–256), köszönés, tegezés, magázás, szintén kimutatható magyar nyelvi normák hatása.

A nyelvi szocializációt a mindenkori társadalmi környezet határozza meg. Döntő fontosságú ebben a folyamatban a mindenkori beszélőközösség értékrendje, nézeteik, nyelvhasználati szokásaik, társadalmi szervezettségük, érdekképviselőik. Tótkomlóson – az országos helyzethez hasonlóan – a gyermekek szüleiktől már nem sajátítják el elődeik nyelvét, legfeljebb néhány szót, kifejezést, dalt. A szlovákokot anyanyelvként elismerőknél és a két anyanyelvet, a szlovákokat és a magyart anyanyelvként vallók esetében is, már elsősorban érzelmi azonosulásról beszélhetünk (Gyivicsán 1993: 139). Az alapkutatás és a nyelvi helyzet mostani szondázása során kapott adatok azt bizonyítják, hogy a megkérdezettek döntő többségénél a szlovák nyelv, igaz egyre csökkenő mértékben, de ellátja a jelenben is a társadalmi és a magánélet több területén a nyelvi kommunikációs feladatot. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy ez a kétnyelvűség egy diaszpórában élő közösség beszélőinek kétnyelvűsége. Ebből következően, a szlovák és a magyar nyelvekre funkcióbeli (lásd nyelvhasználati szinterek) és presztízsbeli különbség jellemző (Bartha 1999: 66–75; Borbély 2022: 82–100; Ferguson 1975: 291–317; Kiss 1995: 232; Žiláková 2004a: 79–85, 119–132).

Tótkomlóson mindkét kutatás eredményeinek tükrében megkülönböztethetjük a magán és a közösségi élet szlovák nyelvhasználati színtereit. A nyelvek funkcionális rétegződésével, a nyelvhasználati színterekkel, szférákkal több kutató foglalkozott (pl. Bartha 1999: 91–98; Bosák 1995: 17–43; Kiss 1995: 66–74; Zsilák 1991: 53–62 stb.). A kutatás eredményei igazolták hipotézisünket, mely szerint a szlovák nyelv eltérő mértékben és minőségben ugyan, de jelen van és használatos Tótkomlóson minden kommunikációs szférában. Az összes nyelvhasználati szintéren a magyar nyelv használata a meghatározó, azonban a szlovák nyelv jelenléte is a válaszok alapján érzékelhetően kimutatható. A konkrét eredmények azt mutatják, hogy vannak nyelvhasználati szinterek, melyekben a nyelvcsere gyorsabb ütemben megy végbe. A magánszférában, a szlovák nyelv családon belüli visszaszorulásában és a hétköznapi nyelvhasználatban mutatkozott meg ez elsősorban.

A kapott adatok a közösségi szféra szlovák nyelvhasználatának a növekedését mutatják, mely elsősorban a kedvező jogszabályi és politikai környezettel hozható összefüggésbe. Az 1993. évi kisebbségi törvény és későbbi módosításai a garantált jogok, a nyelvtervezési intézkedések jogi és szervezeti kereteinek a megteremtésével igen nagymértékben növelték a magyarországi nemzetiségek és nemzetiségi nyelvek fennmaradásának esélyeit.²⁷ A magyarországi szlovákok revitalizációjára irányuló fölülről jövő intézkedéseket, mint például a nyelvélénkítés (language revitalization) ebben a Békés megyei kisvárosban nagymérvű közösségi támogatottság fogadta. Jelen követő kutatás eredményei is konkrét tényekkel igazolták e pozitív hozzáállást, mely alapján megállapítható, hogy Tótkomlóson a nyelvcsere lassítására, a szlovák nyelv megerősítésére igen jók az esélyek. Köszönhető ez néhány – véleményünk szerint meghatározó fontosságú – nyelvmegőrzés/nyelvcsere faktor interakciós hatásának (Bartha 1999: 131–150). Melyek közül első helyen, a társadalmi szint faktoraival közül, a politikai-jogi körülményeket tartjuk szükségesnek kiemelni, valamint a szlováksággal együtt élő többségi magyar társadalom nemzetiségeket támogató hozzáállását, plurális ideológiáját, melyek meghatározó jelentőséggel bírnak, s alapvető feltételei a többi nyelvmegőrzési tényező hatékony működésének.

Tótkomlóson a helyi társadalmi támogatottság biztosított a szlovákság számára. Az eredetileg szlovák településen az itt élő szlovákoknak napjainkig sikerült megőrizniük közéleti-politikai befolyásukat a városban. A nemzetiségi szociokulturális normák láthatóak, ismertek, a többségi magyar lakosság körében is, akik azokat nemcsak elfogadták, hanem több esetben meg is kedvelték. A két kultúra és nyelv természetes, párhuzamos együttéléséről győződhetett meg kutatócsoportunk.

A legfontosabb nyelvmegőrzési faktornak a megkérdezettek az oktatást tartják. A szlovák nyelv és kultúra elsajátíttatását az iskolától várják el, mivel a családok döntő többsége már nem – vagy csak részben – képes átadni, átörökíteni gyermekeinek elődei nyelvi és kulturális örökségét. A magyarországi szlovák nemzetiség fennmaradásában, az asszimiláció lassításában a MSZKI egyéb újabb kutatási projekteinek eredményei szerint is döntő szerepe van a pedagógusoknak, az oktatási intézményeknek (vö. Demmel–Tušková szerk. 2021; Ďurkovská–Tušková szerk. 2019, 2020; Tóth 2008: 224–263; Uhrinová 2016: 43–55). Az iskola, az iskolahálózat a szlovákság jelenét és jövőjét döntő módon és mértékben meghatározó tényezővé, a legfőbb determinánssá lépett elő. A nemzetiségi származású tanuló itt kap az ismeretek mellett felnőttkori életét is befolyásoló magatartásmintát, viszonyulás-mintát saját nemzetisége kultúrájához, nyelvéhez. Tótkomlóson működik szlovák nemzetiségi óvoda, az egyházi óvodában is vannak szlovák foglalkozások, és

²⁷ Szükségesnek tartjuk azonban megjegyezni, hogy a kétségtelenül csak pozitívan értékelhető politikai kinyilatkoztatások és jogszabályok nem jelentik azt, hogy a gyakorlatban is problémamentes és minden esetben példaértékű a magyarországi kisebbségpolitika, melyet számos példával tudnánk alátámasztani. Például a legtöbb egyetem, nem fogadja el a nemzetiségi nyelvekből, így a szlovák nyelvből szerzett nyelvvizsgát (információ Szpisák Attilától). A következő állami szintű feladat az, hogy a gyakorlatban is érvényt szerezzen a jogalkotó és a végrehajtó hatalom a törvényekben leírtaknak.

van szlovák–magyar kétnyelvű iskola. Az iskola és szolgáltatásai iránti érdeklődés a szlovák nyelv és kultúra presztízsének a növekedését mutatja a városban.

Az iskola hatását erősítik, a szlovák nyelv és kultúra megőrzését szolgálják a településen található intézmények szervezetek, kulturális csoportok, melyek a nyelvmegőrzés további fontos faktorai. Örvendetes, hogy az elmúlt időszakban bővült a szlovák hagyományokat és kultúrát ápoló művészeti csoportok és kulturális intézmények száma. A szlovák szó jelen van a helyi médiában, a Komlói Hírmondó rendszeresen tartalmaz szlovák mellékletet is, a városi televízió is rendszeresen sugároz szlovák nyelvű műsorokat. A városnak és az intézményeknek tartalmas szlovák kapcsolatai vannak,²⁸ melyek jelentősen hozzájárulnak a szlovák identitás erősítéséhez és a nyelv megőrzéséhez is. A 95 éves *Juraj Dolnozemský*/Antal György Tótkomlóson élő szlovák költő versei napjainkban is a legnépszerűbb, legkedveltebb szlovák versek közé tartoznak a magyarországi szlovákok körében. Az evangélikus szlovákság szempontjából nagy jelentéssel bír, hogy állandó szlovák lelkésze lett a városnak, s újból hetente vannak szlovák nyelvű istentiszteletek. Kiépülőben vannak az egyházi és gazdasági kapcsolatok Szlovákiával.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a nyelvcsere lassító, a nyelvmegőrzést segítő tényezők között napjainkban Tótkomlóson is a hatalmi-politikai-ideológiai viszonyoknak, bennük a nyelvpolitikának/nyelvi tervezésnek (language planning) van a legnagyobb szerepe (vö. Bartha 1999: 197–205; Wardhaugh 1995: 311–332). Bańcerowski szavai ma is aktuálisak „*A nyelvet nem csak ápolni, védeni kell a különböző negatív hatásokkal szemben, hanem biztosítani kell számára a széles körű fejlődési feltételeket is. Legyen lehetősége minden funkcióját teljesíteni a társadalmi, valamint a magánélet minden területén*” (Bańcerowski 1998: 23–24). „*A politikai gazdasági változásokkal párhuzamosan pedig újra kell fogalmazni az ország érdekeivel összhangban álló nyelvpolitikai célokat*” (Bańcerowski 1999: 384). Kutatásunk rávilágított arra a fontos tényre is, hogy a helyi politika, a helyi vezetők értékrendje, nemzetiségekhez való hozzáállása legalább annyira meghatározó, fontos mint az országos.

Bár a lehetőségek törvények által adottak, alkalmazásuk és végrehajtásuk legfontosabb feltételei, a személyi feltételek, az elkötelezett és nemzetiségükért tenni kész és képes személyek. Tótkomlóson vannak ilyen meghatározó személyiségek, akiknek a munkájuknak köszönhetően regisztrálhattuk a közösség életében utóbbi időszakban bekövetkezett fejlődést.

A jogszabályok mellett meghatározó a jelentősége az oktatási rendszernek, s egyéb nemzetiségi intézményeknek, szervezeteknek. Ezen intézmények egyrészt kinevelik, másrészt foglalkoztatják a nemzetiségi értelmiség, iskolázott elit képviselőit, kiknek aktív ténykedése nélkül nem képzelhető el a nemzetiségi revitalizáció. A szlovák családok pozitív, támogató hozzáállása a nemzetiségi nyelv és kultúra

²⁸ Tótkomlós és a szlovák iskola más külföldi kapcsolatait nem áll módunkban, a tanulmány témája okán jelen írásban bemutatni.

fennmaradásának napjainkban is alapfeltétele. A nyelvcsere folyamatát nagymértékben lassítják/lassíthatják más magyarországi szlovák településekkel és a Szlovákiával valamint a szomszédos határontúli településekkel kiépített szerteágazó szakmai és rokoni, baráti kapcsolatok.

Az országoshoz hasonló, tótkomlói ambivalens szlovák nyelvi fejlődési tendencia bizonyítja, hogy kedvező hazai, valamint anyaországi politikai döntésekkel, nemzetiségbarát környezettel az érintettek aktív szerepvállalásával a nemzetiségek nyelvhasználatának a fejlődését, s ezzel a nemzetiségi nyelvek fennmaradását is elő lehet segíteni. A társadalmi funkciók és feladatok bővülésével a nyelv tovább rétegződik, s az új funkciók szerint új nyelvi rétegek jönnek létre. Ilyen új terület Tótkomlóson a szlovák nyelv vizuális használatának látványos bővülése, mely növeli a szlovák nyelv – és ezen keresztül a tótkomlói szlovák beszélőközösség – presztízsét, segítve ezzel a nyelvmegtartást (vö. Bartha–Laihonon–Szabó 2013).

Melléklet

A 2023-ban végzett kutatás adatközlői²⁹

- *Laukó Zsuzsanna*
 - Születési hely és idő: Tótkomlós, 1960. július 12.
 - Legmagasabb iskolai végzettsége: egyetem
 - Szlovák Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Óvoda igazgatója a 2023/2024 tanév végéig, a szlovák önkormányzat elnöke, a szlovák szervezet elnöke
- *Bajczér Jánosné Meleg Marianna*
 - Születési hely és idő: Orosháza³⁰, 1970. 06. 12.
 - Legmagasabb iskolai végzettsége: egyetem
 - Szlovák és nemzetiségi nyelvtanár, igazgatóhelyettes, 2023/2024 tanévtől igazgató a Komlói Hirmondó és Tv főszerkesztője
- *Karkus Jánosné Leginszki Mária*
 - Születési hely és idő: Orosháza, 1967. 12. 07.
 - Legmagasabb iskolai végzettsége: érettségi
 - Szlovák Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Óvoda- iskolatitkára,
 - Szlovák Nemzetiségi Műveltségért Alapítvány titkára
- *Szpisák Attila*³¹
 - Születési hely és idő: Salgótarján, 1970. 08. 21.
 - Legmagasabb iskolai végzettsége: egyetem
 - Evangélikus lelkész

²⁹ Köszönjük adatközlőinknek a készséges együttműködést.

³⁰ A tótkomlóiak nagy többsége a közeli Orosházán született, mivel ebben az időben nem volt az akkori községben szülőotthon.

³¹ Szisák Attila nógrád megyei szlovák családból származik.

Hivatkozott irodalom

- Ando György–Szűcs Anna–Végh Zoltán (red.) 2004. A szlovák népesség főbb demográfiai jellemzői. Békéscsaba, KSH Békés Megyei Igazgatósága.
- Balleková, Katarína 2004. Z nárečových výskumov Slovákov v Maďarsku. In: Alžbeta Uhrinová–Mária Žiláková (eds.) Slovenčina v menšinovom prostredí. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba, 16.–17. okt. 2003). Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (VÚSM/MSZKI). 53–62.
- Bañcerowski, Janusz 1998. Kötelességünk-e gondoskodni anyanyelvünkről. In: Benkő Loránd, (szerk.) Magyar Nyelv XCIV. évf. 1. szám. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 94/1: 16–31.
- Bañcerowski, Janusz 1999. Nyelvi kommunikációs problémák a mai világban. In: Keszler Borbála (szerk.) Magyar Nyelvőr Budapest, MTA Magyar Nyelvi Bizottsága. 123/4: 382–387.
- Barcy Magdolna–Diósi Pál–Rudas János 1996. Vélemények a másságról–előítéletek a fiatalok körében. Budapest, Animula Kiadó.
- Bartalská, Ľubica 2001. Sprievodca slovenským zahraničím. Bratislava, Matica slovenská.
- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla–Borbély Anna 2001. A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei című projektum részletes szöveges ismertetése. Budapest, Kézirat.
- Bartha Csilla–Borbély Anna 2006. Dimensions of linguistic otherness: prospects of minority language maintenance in Hungary. In: Language Policy, Vol. 5, No. 3. (September 2006). 337–365.
- Bartha Csilla–Borbély Anna–Erb Mária–Uhrin Erzsébet 2013. A generációs nyelvátadás mint eredményeiből. In: Fedinec Csilla–Ilyés Zoltán–Simon Attila–Vizi Balázs (szerk.) A közép-európaiság dicsérete és kritikája. Budapest, Kalligram. 557–576.
- Bartha Csilla–Laihonen, Petteri–Szabó Tamás Péter 2013. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. Pro Minoritate 23/3: 13–28. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/proMino-1303-02-bartha-la...> Jyväskylä Univesty Digital Archive.
- Beňo, Pavol 2013. Nad výsledkami sčítania obyvateľov v r. 2011. In: <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/archiv/185-archiv-nazory/994-nad-vsledkami-sitania-obyvateov-v-r-2011>.
- Blanár, Vincent–Jóna, Eugen–Ružička, Jozef 1974. Dejiny spisovnej slovenčiny II. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Bodonyi Edit 1999. Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig. Budapest, Pro Educatione gentis Hungariae Alapítvány.
- Borbély Anna 1995. Attitűd és nyelvválasztás egy magyarországi román nyelvű közösségben. In: Kassai Ilona (red.) Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat: A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 287–297.
- Borbély Anna 2001. A nyelvcsere folyamata és kutatása. In: Honti László (szerk.) Nyelvtudományi Közlemények. Budapest. 98: 193–215.
- Borbély Anna 2014. Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben. Budapest, L'Harmattan.
- Borbély Anna 2022. Szociolingvisztikai differenciáció: társalgás a magyar–román határ két oldalán élő beszélők között. In: Karmacsai Zoltán–Márku Anita–Máté Réka (szerk.) A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben: Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról Törökbálint, Termini Egyesület, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet. 82–100.
- Bošák, Ján 1995. Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Ondrejovič, Slavomír–Šimková, Mária (red.) Sociolinguistica Slovaca 1. Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda. 17–43.
- Crystal, David 2003. A nyelv enciklopédiája. Budapest. Osiris.

- Csernicskó István 2016. A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar nyelv* 112/1: 50–62.
- Demmel, József 2021. Dejiny slovenského školstva v Uhorsku v dlhom 19. storočí. In: Demmel József–Tušková, Tünde (eds.) *Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku)*. Békešská Čaba, VÚSM. 59–73.
- Demmel, József–Tušková, Tünde eds. 2021. *Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku)*. Békešská Čaba, VÚSM.
- Divičanová, Anna 1980. State o spoločensko-politickom pôsobení Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku a o politickej aktivite Slovákov v rokoch 1956–1968. In: *Spoločný osud–Spoločná cesta I.–Közös sors–Közös út. Tanulmányok Budapest, Vydavateľstvo učebníc*. 141–169.
- Divičanová, Anna 1999. *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav (VÚSM).
- Divičanová, Anna 2004. Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In: Alžbeta Uhrinová–Mária Žiláková (eds.) *Slovenčina v menšinovom prostredí. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba, 16.–17. okt. 2003)*. Békešská Čaba, VÚSM. 21–31.
- Đurkovská, Mária–Tušková, Tünde (red.) (e-book) 2019, (nyomdai verzió) 2020. *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania*. Košice–Békešská Čaba, SvÚ CSPV SAV; VÚSM. 6–18. https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/Reflexia_slovenskeho_narodnostneho_skolstva_v_Madarsku.pdf; http://vusm.slovaci.hu/images/fileadmin/kutato/ebooks/978-615-5330-24-7_.pdf
- Fuhl, Imrich 2002. Kultúrna autonómia – bez inštitúcií (?). O súčasnom postavení Slovákov v Maďarsku. In: Ondrej Štefanko (red.) *Cesta zarúbaná? Súčasný stav a perspektívy Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba–Nadlak, Čabianska organizácia Slovákov; Vydavateľstvo Ivan Krasko. 46–53.
- Fuhl, Imrich 2010. *Zväz Slovákov v Maďarsku*. Dolnozemský Slovák. Nadlak. 2010/3: 15–16.
- Fügedi, Erik–Gregor, Ferenc–Király, Péter 1993. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku/Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest–Budapest, Szlovák Kutató Intézet (ma MSZKI).
- Gombos János 1995. A magyarországi szlovákok története a betelepüléstől a polgári fejlődésig. In: Micheller Magdolna (szerk.) *Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből*. Békéscsaba, Körösi Csoma Sándor Főiskola. 55–92.
- Gombos János 1996. A község alapításának körülményei: A benépesült falu első évtizedei (1746–1800). A reformkortól a kiegyezésig (1800–1867). In: Szincsek György (szerk.) *Tótkomlós története*. Tótkomlós, Tótkomlós Város Önkormányzata. 41–125.
- Gombos János/Gomboš, Ján 2008. Szlovákok a Dél-Alföldön (A 17. század végétől a 18. század végéig). *Forrásválogatás/Slováci v južnej časti Dolnej zeme (Od konca 17. do konca 18. storočia)*. Výber z prameňov. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (MSZKI). 23–28.
- Gyivicsán (Divičanová) Anna 1993. *Anyanyelv, kultúra, közösség*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Gyivicsán Anna 1996. Etnokulturális változások Tótkomlóson. In: Szincsek György (szerk.) *Tótkomlós története*. Tótkomlós Önkormányzata. 379–397.
- Gyivicsán Anna 2003. *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I–II*. Békéscsaba, MSZKI.
- Gyivicsán Anna–Krupa András 1997. *A magyarországi szlovákok*. Budapest, Útmutató Kiadó. 1998-ban angol és 1999-ben szlovák fordítás is megjelent.
- György, Ladislav–Tuska Tünde 2022. Nyelv (kétnyelvűség) és (kettős) identitás az alföldi szlovákok körében Magyarországon. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 1/1: 119–143.

- Györi-Nagy Sándor 1991. Változathatás a Kárpát-medencei kétnyelvű kisebbségek anyanyelv-dinamikájában. In: Györi-Nagy Sándor–Kelemen Janka (szerk.) Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Budapest, Széchenyi Társaság. 6–20.
- Homišínová, Mária 2002. A magyarországi kisebbségek egyéni és csoportidentitásáról. In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.) Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest, Akadémiai Kiadó. 33–40.
- Homišínová, Mária 2003. Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. Békéscsaba, VÚSM. 60–74.
- Homišínová, Mária 2004. A magyarországi szlovák értelmiség etnikai identitása. *Regio–Kisebbség, politika, társadalom*. 15/1: 139–158.
- Homišínová, Mária 2008. Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat.
- Homišínová, Mária 2013. Súčasná jazyková situácia slovenskej mládeže na Slovensku a v Maďarsku–empirický kontext. In: Kováčová, Anna–Uhrinová, Alžbeta (eds.) Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská Čaba, VÚSM. 53–62.
- Homišínová, Mária–Uhrinová, Alžbeta–Ondrejovič, Slavomír 2013. Poslanci slovenských národnostných samospráv v Maďarsku v reflexii sociolingvistického výskumu (výsledky dvoch volebných období 2002–2010). Békešská Čaba, Výskumný ústav CSSM (ma VÚSM).
- Istók, Vojtech–Lőrincz, Gábor–Tóth, Sándor János 2022. Jazyková krajina miest Komárno a Komárom. Komárno, Univerzita J. Selyeho. 90–101.
- Király, Péter 1965. České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlóša. In: *Studia z filológiej polskej i slowaianskej*. 5. Warszawa. 327–333.
- Király Péter 2000. Vznik i charakter nárečia slovenského Komlóša (A tótkomlósi szlovák nyelvjárás keletkezése és jellemző vonásai). In: Chlebnický, Ján (red.) 250 rokov v Slovenskom Komlóši. Békešská Čaba, VÚSM. 79–84.
- Kiss Gy. Csaba 2000 Nyugaton innen–Keleten túl. Művelődéstörténeti esszék és tanulmányok. Miskolc, FelsőMagyarország Kiadó. 107.
- Kiss Jenő 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Budapest, Nemzetiségi Tankönyvkiadó.
- Kmeť, Miroslav 2012. Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov 1. Nadlac (Románia), Vydavateľstvo Ivan Krasko. 212–222.
- Krajčovič, Rudolf 1974. Slovenčina a slovanské jazyky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Krajčovič, Rudolf 1988. Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Krajčovič, Rudolf–Žigo, Pavol 1992. Dejiny spisovnej slovenčiny: Študijná príručka a texty. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského.
- Krupa, Viktor–Ondrejovič, Slavomír 2009. Identita a jazyk In: Kiliánová, Gabriela–Kowalská, Eva–Krekovičová, Eva (eds.) My tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 109–137.
- KSH, 2002. Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségikötődés. A nemzeteti, etnikai kisebbségek adatai. Budapest, KSH.
- KSH, 2014. 2011. évi Népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok. 2014. Budapest, KSH. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (2023–12–11)
- Kugler József 1987. Az 1941. évi népszámlálás szlovák anyanyelvi és nemzetiségi adatai. Békési Élet XXII/3. Békéscsaba, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. 316–331.
- Kugler József 2010. A lakosságcsere hatása a Békés megyei szlovákság lélekszámára és identitására A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 7. 2010. évi különszám. Red. J. Pozsonyi et. al. Debrecen, Tiszántúli Történész Társaság. 2010: 33–47.
- Kugler József–Gombos János 2008. Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből–különös tekintettel a 20. századi történésekre. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (szerk.) Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie II./A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok II. Békéscsaba, MSZKI. 334–365.

- Kunovac, Dusan 2013. Očami mladého čabianskeho Slováka. *Budapeštiansky Slovák*. 2013/2: 8–9.
- Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 14/3: 27–49.
- Landry, Rodrigue–Bourhis, Richard Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*. 16/1: 23–49.
- Lanstyák István 2000. A magyar nyelv Szlovákiában. In: *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén III*. Sorozatszerkesztő Kontra Miklós. Budapest–Pozsony, Oziris Kiadó.
- Maruzsová-Šebová, Katarína 2000. Možnosť a bariéry národnostných katedier po r. 2000. In: Barthová-Fazekasová, Mária (red.) *Slovenská národnostná škola Ostrihom*. Esztergom. 61–63.
- Mayer Éva szerk. 2013. „Népszámlálás–nemzetiségi adatok 2011.” BARÁTSÁG melléklete 2013. június 15. 1–33. http://nemzetisegek.hu/repertorium/2013/03/belivek_23-55.pdf
- Nyomárkay István 1998. A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. *Magyar Nyelvőr*. 122: 277–284.
- Nyomárkay István 1999. A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. II. *Magyar Nyelvőr*. 123: 145–149.
- Ondrejovič, Slavomír 2008. Slovenský jazyk, jazyky na Slovensku. *Dialógy v EU*. Bratislava, Úrad vlády Slovenskej republiky.
- Ondrus, Pavol 1956. *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Pachné Heltai Borbála 2020. Iskolai nyelvi tájkép: a nyelvi ideológiák szerepe a tanulás-tanítás folyamataiban. In: *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon Szerkesztette: Borbély Anna*. Online 185–209. http://archive.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf
- Papp, János 2000. Príspevky k histórii slovenského ochotníckeho divadla v Slovenskom Komlóši. In: Chlebnický, Ján (red.) *250 rokov v Slovenskom Komlóši. Prednášky zo sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1996*. Békésska Čaba, Slovenský výskumný ústav (ma VÚSM). 66–71.
- Pauliny, Eugen 1971. *Dejiny spisovnej slovenčiny I*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Rot Sándor 1987. Skutnabb-Kangas, Tove Bilingualism or Not. The education of minorities. *Recenzió Magyar Nyelv* 83: 229–231.
- Scollon, Ron–Scollon, Suzie Wong 2003. *Discourses in Place. Language in the Material World*. London, Routledge.
- Sirácky, Ján 1980. *Slováci vo svete I*. Martin, Matica slovenská.
- Sirácky, Ján 1985. *Dlhé hľadanie domova*. Martin, Matica slovenská.
- Štolc, Jozef 1949. *Nárečia troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení.
- Štolc, Jozef 1994. *Slovenská dialektológia*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV Veda.
- Szabó, Orsolya 2021. Vývoj slovenského školstva v Maďarsku od 19. storočia po súčasnosť vo svetle legislatívy. In: Demmel, József–Tušková, Tünde (eds.) *Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku)*. Békešská Čaba, VÚSM. 13–47.
- Szabó Tamás Péter 2016. Ágencia és a változatosság kezelése magyarországi iskolák nyelvi tájképében. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (red.) *Sztenderd–nem sztenderd. Lakitelek, Antológia*. 231–242.
- Szabó Tamás Péter 2017. Keresztény iskolai nyelvi tájkép. *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom* 25/3: 82–112.
- Szabóová Marloková, Júlia 2021. Prehľad zmien školského systému v Maďarsku po prevrate a ich vplyv na slovenské národnostné školstvo. In: Demmel, József–Tušková, Tünde (eds.) *Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku)*. Békešská Čaba, VÚSM. 101–116.

- Szudová, Kristína Eстера 2021. Slovenské národnostné školstvo a vyučovanie v materinskom jazyku v Uhorsku a v 20. storočí v Maďarsku v praxi. In: Demmel, József–Tušková, Tünde (eds.) *Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku)*. Békešská Čaba, VÚSM. 74–97.
- Tóth, István 1999. A Békés és Csanád megyei szlovákok anyanyelvi művelődési viszonyai 1919–1944./Vzdelávacie pomery v materčine u Slovákov v Békešskej a Čanádskej župe 1919–1944. Budapest–Budapešť, Celokrajinká slovenská samospráva. 1999.
- Tóth Sándor János 2008. A szlovák nyelv használata az egyházakban. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (szerk.) *Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie I./A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I.* Békéscsaba, MSZKI. 326–335.
- Tóth, Sándor–Tuska, Tünde–Uhrin, Erzsébet–Zsilák, Mária 2005. Sprachtausch und Spracherhalt bei den ungarländischen Slowaken von Tótkomlós. *Studia Slavica Hung.* 50/3–4 (2005) Budapest, Akadémiai Kiadó. 235–266.
- Tóth Sándor–Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet–Zsilák Mária 2010a. A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson. In: Jakab Albert Zsolt–Peti Lehel (red.) *Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon.* Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion. 109–148.
- Tóth Sándor János–Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet–Zsilák Mária 2010b. Dimensiunile alterității lingvistice la Tótkomlós. In: *Minorități în zonele de contact interetnic: ceții și slovacii în România și Ungaria.*(ed.) Jakab Albert Zsolt–Peti Lehel. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion. 107–149.
- Tóth, Alexander János 2004. Pitvaroš–Albert–Ambróz: používanie slovenského jazyka v škole a cirkev. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.) *Slovenčina v menšinovom prostredí. Zborník konferencie VÚSM 16–17. októbra 2003.* Békešská Čaba, VÚSM. 107–113.
- Tóth, Alexander Ján–Tušková, Tünde–Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária 2005. Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.) *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe.* Békešská Čaba, VÚSM. 240–324.
- Tuska (Tušková) Tünde 2009. A tótkomlósi szlovákok sztereotípiái. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* 15. Élőnyelvi konferencia tanulmánykötete. (Štúrovo/Párkány, 2008. 9. 4–6.) Budapest; Dunaszerdahely; Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet; Gramma Nyelvi Iroda; Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 167–174.
- Tuska Tünde 2014. A nyelv és az etnikai identitás vizsgálata a tótkomlósi szlovákok körében. In: Ladányi Mária–Vladár Zsuzsa–Hrenek Éva (szerk.) *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I–II.* (XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, 2013. 03. 26–28.) Budapest, Tinta Könyvkiadó. 631–636.
- Tuska Tünde 2022. A szlovák irodalmi nyelv és a csabai szlovák nyelvjárás viszonya a Čabiansky kalendár cikkeinek tükrében. In: Karmacsai Zoltán–Márku Anita–Máté Réka (szerk.) *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben: Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról.* Törökbálint, Termini Egyesület, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet. 198–221.
- Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet 2020a. A 300 éves Békéscsaba rendezvénysorozatának nyelvi tájképe In: Heltai János Imre–Oszkó Beatrix (eds.) *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia (Budapest, 2018. augusztus 30. – szeptember 1) előadásából.* Budapest, Nyelvtudományi Intézet. 454–463.
- Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet 2020b. Egy magyarországi szlovák közösség láthatóságának rögzítése–Még egyszer a 300 éves Békéscsaba rendezvénysorozatának nyelvi tájképéről. In: *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon Szerkesztette: Borbély Anna.* Online 240–260. http://archive.nyud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf
- Tušková, Tünde 2008. Menšinové a väčšinové stereotypy, predsudky u komlóšských Slovákov. In: Ondrejovič, Slavomír (ed.) *Varia XV.* Zborník materiálov zo kolokvia mladých jazykovedcov

- (Banská Bystrica 7.–9. 12. 2005). Bratislava; Banská Bystrica; Tajov, Katedra Slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici. 623–627.
- Tušková, Tünde 2015. Transcius ako rodinná relikvia. In: Benková, Viera–Farkašová, Etela. Eseje a štúdie. Novi Sad (Szerbia), Matica slovenská. 175–183.
- Tušková, Tünde 2016. Slovenský jazyk v univerzitnom prostredí. Békešská Čaba, VÚSM. 35–49.
- Tušková, Tünde 2021. O storočnom Čabianskom kalendári. Békešská Čaba, VÚSM.
- Tušková, Tünde–Uhrinová, Alžbeta 2020. Vizuálne používanie jazyka u Slovákov žijúcich v Číve (Slováci a slovenský jazyk v Číve/Piliscsév). In: Tušková, Tünde–Rágyanszki, Juraj (red.) Slovenské inšpirácie z Čívu (36. interdisciplinárny výskumný tábor VÚSM). Studia Interdisciplinaria. Békešská Čaba, VÚSM. 327–373.
- Tušková, Tünde–Uhrinová, Alžbeta 2021. Etnouvedomovacie procesy a etnické prejavy slovenských pedagógov v Maďarsku. In: Demmel, József–Tušková, Tünde (eds.) Škola a učítelia (Sebareflexia slovenských pedagógov v Maďarsku). Békešská Čaba, VÚSM. 177–234.
- Uhrin (Uhrinová) Erzsébet 2008. Szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.) Slovenský jazyk v Maďarsku./A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliografia a štúdie/Bibliográfia és tanulmányok I. Békéscsaba, MSZKI. 145–223.
- Uhrin Erzsébet 2009. Szlovák nemzetiségi önkormányzati rendszer Magyarországon. Barátság, Kulturális és közéleti folyóirat. (főszerk.) Mayer Éva. Budapest, Filantróp Társaság Barátság Egyesülete 2009/3: 6093–6094. http://nemzetisegek.hu/repertorium/2009/03/belivek_31-32.pdf (2023–12–07)
- Uhrin Erzsébet 2018. A nyelvhasználat változásai a békéscsabai evangélikus egyházközségben. In: Kmet', Miroslav–Tuska Tünde–Uhrin Erzsébet et al. Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből. Békéscsaba, MSZKI. 314–331.
- Uhrinová, Alžbeta 2004. Používanie materinského jazyka v kruhu békeščabianskej slovenskej inteligencie–A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. Békešská Čaba, VÚSM–MSZKI.
- Uhrinová, Alžbeta 2005. Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. In: Uhrinová Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.) Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. Békešská Čaba, VÚSM. 72–143.
- Uhrinová, Alžbeta 2008. Slovenská jazyková situácia v Maďarsku. In: Mislovičová, Sibyla (ed.) Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Zborník štúdií z konferencie venovanej Slavomírovi Ondrejovičovi (Smolenice 26.–27. 4. 2006). Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV. 355–358.
- Uhrinová, Alžbeta 2012. K problematike „slovenského“ vysokého školstva v Maďarsku. Dolnozemský Slovák. Časopis Slovákov v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku. Ivan Miroslav Ambruš (red.) Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko. 17(32)/1–2: 10–12.
- Uhrinová, Alžbeta 2016. O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. Slováci v zahraničí, 2016/33: 43–55.
- Uhrinová, Alžbeta 2017. Z jazykových autobiografií Slovákov v Maďarsku. In: Bronislava Chocholová–Lucia Molnár Satinská–Gabriela Múcsková (eds.) Jazyk a jazykoveda v pohybe II. Zborník z medzinárodnej konferencie (Socio)lingvistika–perspektívy, limity a mýty (Smolenice 11.–13. 4. 2016). Bratislava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 278–291.
- Vargha András 2016. A ROPstat statisztikai programcsomag. Statisztikai Szemle 94/11–12: 1165–1192.
- Wardhaugh, Ronald 1995. Szociolingvistika. Fordította Pap Mária. A magyar példákat, feladatokat és a magyar irodalmat készítette Kontra Miklós–Pléh Csaba. Budapest, Osiris–Századvég.
- Žigo, Pavol (a kolektív) 2004. Slovacicum. Kapitoly z dejín slovenskej kultúry. Bratislava, AEP.

- Zsilák (Žiláková) Mária 1991. A magyarországi szlovákok nyelvállapotáról és kétnyelvűségéről. In: Györi-Nagy Sándor–Kelemen Janka (szerk.) *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Budapest, Széchenyi Társaság. 53–62.
- Zsilák Mária 1993. A délföldi szlovák nyelvjárások funkcionális rétegződése. In: Hegedűs Rita–Körösi Zoltánné–Tarnói László (szerk.) *Hungarológia 3*. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 180–187.
- Zsilák Mária 1996. A tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződése. In: Szincsek György (szerk.) *Tótkomlós története. Tótkomlós, Tótkomlós Város Önkormányzata*. 363–373.
- Zsilák Mária év nélkül. A szlovák nyelv. 1–28. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/documents/szlovak-nyelv.pdf> (2023–12–07)
- Zsilák Mária 2008. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken. (teljes magyar fordítás) In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.) *Slovenský jazyk v Maďarsku/A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia a štúdie/Bibliográfia és tanulmányok I. Békéscsaba, MSZKI*. 58–92.
- Zsilák Mária–Demmel József szerk. 2020. *Hív az anyaföld? A Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere 1946–1948. Acta Partis Minoris Slovacae*. Békéscsaba, MSZKI. 228–251.
- Žiláková, Mária 1986. *Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi*. Budapest, Vydavateľstvo učebníc.
- Žiláková, Mária 2000. Niektoré typy obrazného vyjadrovania sa v komlösskom slovenskom jazyku. In: Chlebnický, Ján (red.) *250 rokov v Slovenskom Komlősi. Prednášky zo sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1996. Békésska Čaba, Slovenský výskumný ústav (ma VÚSM/MSZKI)*. 91–101.
- Žiláková, Mária 2004a. *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapest, ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék.
- Žiláková, Mária 2004b. *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Alžbeta Uhrinová–Mária Žiláková (eds.) *Slovenčina v menšinovom prostredí. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku (Békešká Čaba, 16.–17. okt. 2003)*. Békešká Čaba, VÚSM. 433–444.

Internetes források

- <http://vusm.slovaci.hu/> (2023–12–06)
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/a_szlovak_nyelv_magyarorszagon/pages/004_szlovak_nyelv.htm (2023–12–06)
- http://nemzetisegek.hu/repertorium/2009/03/belivek_31-32.pdf (2023–12–06)
- <https://hu-hu.facebook.com/VUSM.MSZKI/> (2023–12–06)
- https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/Reflexia_slovenskeho_narodnostneho_skolstva_v_Madarsku.pdf (2023–12–06)
- http://vusm.slovaci.hu/images/fileadmin/kutato/ebooks/978-615-5330-24-7_.pdf (2023–12–06)
- <http://www.luno.hu/> (2023–12–06)
- <https://divadlovertigo.hu/> (2023–12–06)
- <https://slovakultura.hu/> (2023–12–06)
- <http://sdc.slovaci.hu/> (2023–12–06)
- <http://www.mszzs-ka.hu/> (2023–12–06)
- <http://www.odbornekolegium.hu/> (2023–12–06)
- <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/documents/szlovak-nyelv.pdf> (2023–12–06)
- http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2007/2007_07/133.htm (2023–12–06)
- <https://identita.hu/> (2023–12–06)
- <https://szlovak-bcs.edu.hu/> (2023–12–06)

<https://szlovak-bp.edu.hu/> (2023–12–06)
<http://www.szlovak-szarvas.edu.hu/> (2023–12–06)
<https://szlovak-sujhely.edu.hu/> (2023–12–06)
<https://tkszlovakiskola.edu.hu/> (2023–12–06)
<https://www.facebook.com/uniaslovakov.szlovakunio/> (2023–12–06)
<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/archiv/185-archiv-nazory/994-nad-vsledkami-sitania-obyvateov-v-r-2011>. (2023–12–06)
<http://www.zsm.hu> (2023–12–06)
<https://hu-hu.facebook.com/maszfisz> (2023–12–06)
<https://szakikadatbazis.hu/doc/4844627> (2023–12–06)
http://epa.oszk.hu/00400/00462/00072/pdf/EPA00462_kisebbsegkutatas_2014_3_036-072.pdf (2023–12–06)
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebsegek_mo_on%20a%2020_sz/pages/012_megmaradas.htm (2023–12–06)
http://archive.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf (2023–12–06)
https://epa.oszk.hu/00000/00032/00069/pdf/EPA00032_magyar_nyelv_2016_01_050-062.pdf (2023–12–06)

Hivatkozott dokumentumok

<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.TV> (2023–12–06)
https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0034.html (2023–12–06)
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (2023–12–06)
https://www.ksh.hu/stadat_files/fol/hu/fol0012.html (2023–12–06)
https://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak (2023–12–06)
<https://www.valasztas.hu/nemzetisegi-onkormanyzati-valasztasok-2019> (2023–12–06)
<https://emberijogok.kormany.hu/magyarorszagi-szlovakok> (2023–12–06)
<http://vusm.slovaci.hu/> (2023–12–06)
<https://www.totkomlos.hu/> (2023–12–06)
<https://www.oslovma.hu/index.php/sk/aktuality/151-aktuality3/1529-30000slovma> (2024–02–09)
<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/archiv/185-archiv-nazory/994-nad-vsledkami-sitania-obyvateov-v-r-2011>. (2024–02–09)
http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_02 (2024–02–09)
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_04_2011.pdf (2024–02–09) - 168 ol.

Resumé

DIMENZIE JAZYKOVEJ INAKOSTI: MOŽNOSTI ZACHOVANIA SLOVENSKEHO JAZYKA V SLOVENSKOM KOMLÓŠI

Štúdia je zhrnutím výsledkov dvoch jazykovedných výskumov realizovaných v odlišnom čase. Komplexný sociolingvistický výskum zameraný na analýzu používania slovenského jazyka v Slovenskom Komlóši sme realizovali v decembri 2003 a januári 2004 v rámci projektu Národného programu výskumu a vývoja č. NKFP 5/126/2001 *Dimenzie jazykovej inakosti: Možnosti zachovania menšinových jazykov*. Výskumný program bol súčasťou spoločného výskumu Oddelenia živých jazykov Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied, Katedry maďarského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Loránda Eötvösa a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Po uplynutí takmer 20 rokov, v období apríl 2022–marec 2023 sme pod vedením Jazykovedného výskumného centra realizovali v Slovenskom Komlóši sondáž na analýzu zmien, retrospektívne bádanie v rámci projektu Mecenatúra pod číslom MEC_K_141233. Vedúcimi projektu boli v oboch prípadoch Csilla Bartha a Anna Borbély. Základný výskum sa realizoval dotazníkovou metódou, ale boli v ňom zastúpené aj iné sociolingvistické metódy, ako účastnícke pozorovanie a analýza dokumentov. O slovenskej jazykovej situácii a súčasnom postavení národnostnej komunity v Slovenskom Komlóši sme sa informovali v rámci empirického výskumu prostredníctvom sociolingvistických interview. Na základe výskumu môžeme skonštatovať, že pre používanie slovenčiny v Slovenskom Komlóši je v súčasnosti—ako tomu bolo aj pred 20 rokmi—príznačná ambivalentná situácia, protikladný dvojsmerný pohyb, súčasný vývin a ústup. Výsledky novšieho výskumu však ukazujú výraznejší rast týchto dvoch tendencií oboma smermi. Komunikácia v slovenskom jazyku je čoraz viac prítomná v kolektívnej komunikácii, zároveň však sú také sféry používania jazyka, odkiaľ sa slovenčina už takmer celkom vytratila. V rodinách jazyk, miestne nárečie ovláda už čoraz menej ľudí, z generácie na generáciu klesá jazyková kompetencia v slovenskom jazyku. Na rozdiel od súkromnej sféry fungujú čoraz pravidelnejšie a lepšie kolektívne komunikačné sféry používania jazyka. Za najdôležitejší faktor z hľadiska zachovania jazyka pokladajú respondenti školstvo, zabezpečenie osvojenia si slovenského jazyka a kultúry očakávajú od škôl. Účinok školy posilňujú a slúžia zachovaniu slovenského jazyka a slovenskej kultúry inštitúcie, organizácie, kultúrne telesá fungujúce v obci, slovenské kontakty, ako aj evanjelická cirkev, ktoré sú ďalšími dôležitými faktormi zachovania jazyka. Podobne určujúcim činiteľom v tomto procese je hodnotový systém miestnej politiky, vedúcich predstaviteľov obce a inštitúcií, ich podporný prístup k národnostiam, ako aj aktivita príslušníkov národnostnej komunity. Na základe analýzy zmien z rokov 2022–2023 môžeme súhrnne skonštatovať, že v Slovenskom Komlóši sú dosť dobré možnosti na spomalenie výmeny jazyka, na zachovanie slovenčiny. Výsledky výskumu ukazujú ďalšie zaujímavé súvislosti aj v problematikách ako výber jazyka, prepínanie kódu, dvojazyčnosť, vzťah k dialektu, postoje k jazyku, jazykové stereotypy.